

# HEDESELSKABETS TIDSSKRIFT

Særnummer



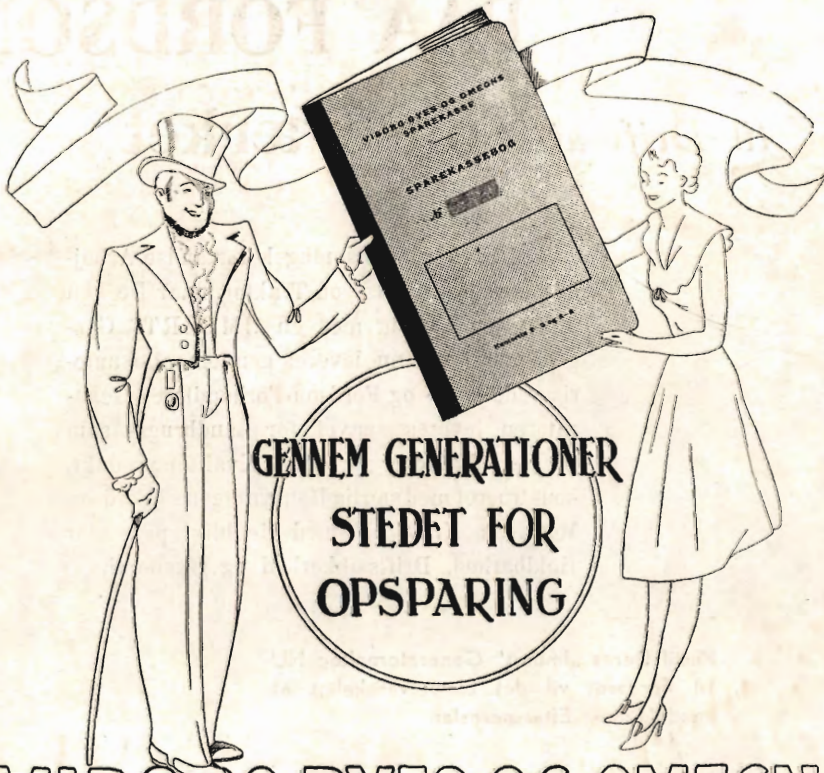
Nr. 5

28. Marts

62. Aarg.

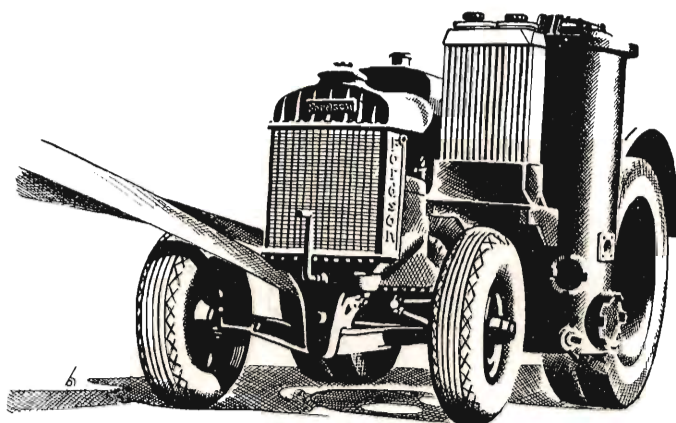
UDGIVET AF DET DANSKE HEDESELSKAB

1941



## VIBORG BYES OG OMEGNS SPAREKASSE

STIFTET 1828



# SÆT GENGAS

# PAA FORDSON

*til Drift af* **Tørveværket**

Lad ikke Petroleumsmangelen standse Arbejdet med Deres Fordson Traktor, naar De kan holde den i Gang med en „IMBERT“ Gas-generator, som nu leveres gennem alle autoriserede Ford- og Fordson-Forhandlere. Generatoren leveres saavel for Landbrugs- som Industri-Traktorer og er et Kvalitetsprodukt, konstrueret med særlig Hensyntagen til Fordson Motorens Krav og med Henblik paa stor Holdbarhed, Driftssikkerhed og Økonomi.

Bestil Deres „Imbert“ Generatoranlæg NU  
Til Foraaret vil det blive vanskeligt at  
imødekomme Efterspørgslen

FORD MOTOR COMPAGNY A/S. - SYDHAVNEN, KØBENHAVN V.

# Dansk Andels Kulforretning

A. m. b. A.

Hovedkontor: Aarhus — Statstlf. 38

Afdelinger:

AARHUS

Tlf. 3888

AALBORG

Tlf. 2255

HORSENS

Tlf. 726

RANDERS

Tlf. 1625

ESBJERG

Tlf. 1489

KØGE

Tlf. 510

KORSØR

Tlf. 321

## 75 Aars Hedeopdyrkning.

### Kunstgødning

er det tredje Led i den Trio af Kræfter: Bearbejdning  
Mergling — Kunstgødning, der forvandler Hede til Ager-  
land. De tre Led er uadskillelige, **men det er**

### Kunstgødning

der skaber de endelige Vækstbetingelser for Kulturplanterne,  
og det er den fortsatte Brug af alsidig Kunstgødning, der  
skal øge Høstudbyttet paa Jyllands Hedeflader.



*Det danske Gødnings-Kompagni A/S*

Salgsafdeling for AKTIESELSKABET

DANSK SVOVLSYRE- &  
SUPERPHOSPHAT-FABRIK



**Hovedkontor:** Amaliegade 15, København K.

**Afdelingskontorer** i Aalborg, Struer, Aarhus, Vejle, Esbjerg Sønderborg,  
Odense og Nykøbing F.

## Creditkassen for Landejendomme i Østifterne

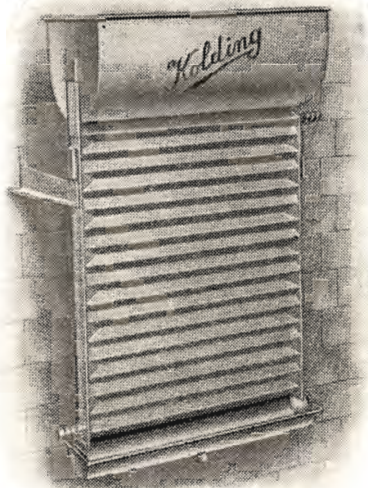
Anker Heegaardsgade 4 — København V.

(stiftet 1866)

Laan mod 1. Pr. i Landbrug, Skov- og Havebrug  
samt Grundforbedringslaan

Kasseobligationer kan noteres paa Navn og kan  
indskrives i Creditkassens Bøger





*Skal Mælken i 1. Klasse*  
 bør den straks efter Malkningen afkøles paa  
 MÆLKEKØLEREN  
**»AKTIV«**  
 (mønsterbeskyttet)

DE DANSKE MEJERIERS MASKINFABRIK

Kolding

Telf. 2036

*Bekæmp gnavnende  
 Insekter med*  
 det for Mennesker og Dyr ufarlige

## CRYOCID

(Grønlandsk Mineralkryolit)

Anbefalet af Statens plantepatologiske Forsøg til Bekæmpelse af **Knoporme, Frostmaalere, Stikkelsbærbladhvæse, Jordlopper, Bladrandbiller, Kløver-Snudebiller og Oldenborrer.**

Endvidere anbefalet af amerikanske Entomologer til Bekæmpelse af Æbleviklere.

*Faas hos Forhandlere af  
 Plantebeskyttelsesmidler.*

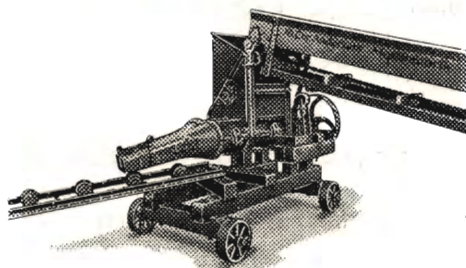
Forlang Brochure med alle Oplysninger.

Kryolitselskabet Øresund A/S  
 Strandboulevarden 84, Kbhvn.

**Brdr. Bendix** fører en komplet Række af Maskiner og Redskaber for det danske Landbrug og leverer altid det bedste paa dette Omraade. — Af Firmaets Hovedartikler kan nævnes:

**Mae Cormick** Høstmaskiner, **Fiona** Radsaamaskiner, **Selvpresseren**, **Villemoes** Gødningsspredere, **Atsa** Malkeanlæg og mange andre landskendte Maskiner

**I disse vanskelige Tider** henleder vi ligeledes Opmærksomheden paa



## Acam

### Tørvepressen

- Ælte- & Pressemaskine -

Ydelse 35-50,000 Tørv pr. Dag — gennemprøvet Konstruktion — forsynet med **dobbelte Snegle af blødstøbt, hammerbart Materiale**

**Acam Tørvepressen** kan leveres med **Grav-Elevator, Krumtap-Foræller monteret i Staaltragt** og andet Tilbehør efter Forholdene

For at sikre Pris og Levering bedes Henvendelse **snarest** rettet til vore Forhandlere eller direkte til

# BRØDR. BENDIX

Gl. Torv 18 — København K.



## Landets bedste

Skovle, Spader, Grebe, Forke og lign.  
Landbrugs- og Haveredskaber er  
**LYSBRO's Fabrikat**

med „Himmelbjergtaarnet“ stemplet i Staalet.

Forlang i Tillid hertil **LYSBRO VÆRKTØJ** og **REDSKABER**  
— „dem med Taarnet“ — de har bestaaet deres **Prøve** og  
vundet **Anerkendelse**.



Indr Varemærke

**LYSBRO FABRIKER**, v Silkeborg

## Fyns Kulindkøbsforening

A. m. b. A.

*ODENSE*

*Telefon 385*

*ÆRØSKØBING*

*Telefon 180*

*Afdeling Paarup Mosebrug*

*Telefon Engesvang 66*

*De er sikker*

*paa reel Betjening, naar De handler hos Dansk  
Skrivemaskinetilbehørs Forretning. Vi leverer alt  
indenfor Kontorartikelbranchen:*

Torpedo Skrivemaskiner

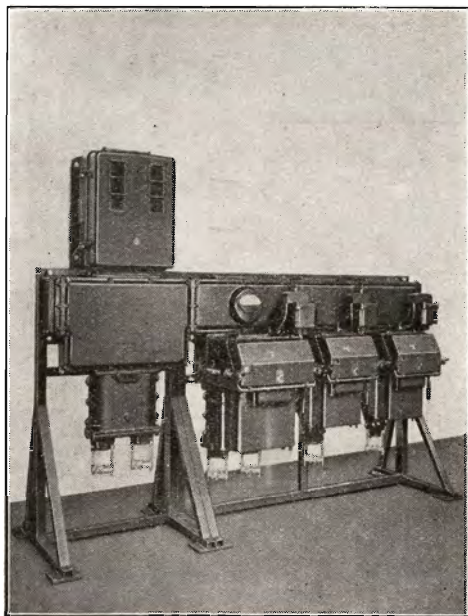
Regnemaskiner

Kontor-Inventar — Alt i Tilbehør

*Forlang Tilbud:*

**Dansk Skrivemaskinetilbehørs Forretning**

**Strandparken 15 — Aarhus — Telf. 7720**



## LIK kapslede Lavspændings- Fordelingsanlæg

med driftssikre, automatiske  
Motorskabe

kan leveres i Kombinationer og  
Størrelser passende for ethvert Pumpe-  
anlæg.

Forslag og Tilbud paa Forlangende.

**LAUR. KNUDSEN** MEK. ETABLISSEMENT A/S - KBH.  
TLF. C. 1002 HARALDSGADE 53

*Stryg elektrisk*

**A/S L. Hammerich & Co.**  
Specialforretning i Bygnings-  
artikler. Grundlagt 1854.  
Telefon Nr. 7050 (3 Linier).  
**Aarhus.**

Køb Deres

**SKRIVEMASKINE**

hos

Danmarks ældste Skrivemaskine-Firma

**L. KRISTENSEN**

Raadhuspladsen 75

København V.

Telefon Central 6033 - 5033 (4 Linier)

**Remington og Remtor Skrivemaskiner**

Mest moderne Værksted, derfor bedste Kundeservice

**Herning Hede-  
& Discontobank.**

10—12 $\frac{1}{2}$ . 2 $\frac{1}{2}$ —5.  
Telefon 5, 273 og 720.

*Annoncér*

*i Hedeselskabets Tidsskrift*



# Maskiner for Tørvefabrikation

af nyeste Konstruktion

Tørvepresseværker

Tørveælteværker

Tørvegravemaskiner

For mindre Produktioner:  
JUNIOR-VÆRKERNE

## PEDERSHAAB MASKINFABRIK A/S

BRØNDERSLEV  
Tlf. 450 (4 Lin.)

KØBENHAVN  
Fuglebakkevej 108  
Tlf. 14066 C.

Aktieselskabet

## CARLSBERG TEGLVÆRK

Middelgade 14, Randers – Telefon 1515

Carlsberg Teglværk: Randers 174

Faarup Teglværk: Faarup 10

## A/S FISKBÆK BRIKETFABRIK

BRUNKULSBRIKETTER & RENHARPEDE BRUNKUL



Kontor: Aarhus  
Aaboulevarden 7  
Telefon: 5710

Fabrik: Fiskbæk  
pr. Herborg  
Telefon: Herborg 12

# Andels-Anstalten Tryg

tegner alle Arter af Livsforsikringer.

Hovedkontor: Rosenørnsallé 1 — København.

Aktieselskabet

## Brødrene Brincker

Greisdal Hammerværk pr. Vejle

Grundlagt 1867



Specialitet: Tørvegrebe, Tørvespader, Drænværktøj,  
Lyngleer.

Alle Slags Grebe, Forke, Spader, Roehakker,  
Høstleer og Haveredskabar leveres med fuld  
Garanti.



# DEN KONGELIGE PORCELAINSFABRIK & FAJANCEFABRIKEN ALUMINIA <sup>A/s</sup>

Grundlagt 1779 af Dronning Juliane Marie



*Gennem skiftende Tider har Fabriken hævdet sine Traditioner, holdt sine industrielle og tekniske Indretninger paa Højde med Tidens kunstneriske Krav og indfriet disse med Arbejder, der er blevet staaende som festlige og straalende Udtryk for Tidens Kultur.*



## CEMENTVAREFABRIKEN „KONGSVANG“

v/ N. K. Nielsen - Telf. Kongsvang 23 - Kongsvang ved Aarhus

Imprægnerede Rør uden Muffe til Grundforbedringsarbejder føres i Tømmemaal fra 8"—24" og efter Dansk Ingeniørforenings Normer fra 10—60 cm.

Vibrerede Monierrør og alle øvrige Betonvarer efter Ingeniørforeningens Normer.

## Sydvestjyske Teglværkers Salgskontor

Telefon 58

Ølgod

Telefon 58

### - RØDE DRÆNRØR -

Vore anerkendte  
føres altid paa Lager fra 2" til 8".  
Tilbud til Tjeneste.

A/S Gammelgaard Teglværk,  
Skive.  
Telefon 187.

### Drænrør.

Røde Drænrør fra 2" — 8" altid paa Lager. Forlang Tilbud.

1/8 Aalborg Teglværk.  
Vesterbro 58. Telf. 24 & 305.

### Røde - 1 1/2" — 12" - Drænrør.

Forlang Tilbud.

Akts. Frederiksholms Tegl- & Kalkværker.  
Vesterbrogade 12 — København V. — Central 282.

### Bjerringbro Cementvarefabrik

ved Th. Petersen  
Telf. 111, Bjerringbro

Alle  $\Delta$ -mærkede Rør  
Imprægnerede  
og uimprægnerede

Stort Lager  
Altid leveringsdygtig

### J. C. HALVORSEN

Kroghsgades Cementstøberi  
AARHUS

Kontor: Dannebrogsgade 20  
Telf. 5019—5020

Impræg. Cementrør, anerk. af  
Autoriteterne som fuldstændig  
Erstatning for glass. Lerrør.  
Monierrør. Maskinstampede  
Rør. Brøndringe.  
Dagens billigste Pris.  
— — Forlang Tilbud. — —

### Hornbæk Cementvare- og Mørtelfabrik

Marius Ødum

Telefon 400 Randers

Kun  $\Delta$ -mærkede

Varer føres

Største Lager

Bedste Kvalitet

Forlang Tilbud

### HØJSLEV TEGLVÆRKER

leverer

**PRIMA, RØDE DRAINRØR**

i Størrelse fra 2 til 8 Tommer.

Indhent Tilbud.

Tlf. Højslev 3.

### Nivaagaards Teglværk.

Telf. Nivaa Nr. 9. Nivaa St.

Drænrør i alle Dimensioner  
fra 2" til 15". — Lerrør med  
og uden Muffe fra 6" til 15"

— Forlang Tilbud. —

### Petersværk Cementvareindustri

Telefon 1055 — Nørresundby

$\Delta$  Betonrør efter dansk Ingeniørforenings Normer

Vibrede Monierrør — — Imprægnerede Rør

## Midtjydske Teglværkers Salgskontor

Drænrør - Mursten - Tagsten - Radialsten

Telefon 1330

Viborg

Jernbanegade 12

# Alfa

# MARGARINE

med det høje  
Brændpunkt  
steger bedst



# Sønderjyllands Kreditforening i Haderslev

yder Laan mod 1. Prioritets Ret i Land- og By-Ejendomme i de sønderjydske Landsdele.  
Udlaan 31. Marts 1939: 178,415,654 Kr. . . . Reserver: 7,591,239 Kr.  
Kasseobligationer af 3., 4., 5. og 6. Serie nyder ubetinget Rentegaranti af den danske Stat.  
Amortisationstid i disse Serier højest 45 Aar.



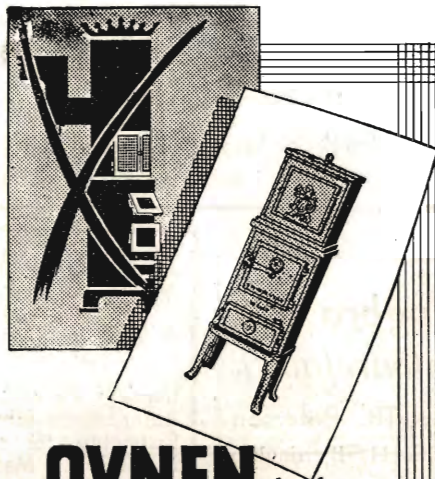
**T.P.**  
TRÆBETON-PLADEN.

*Teknisk Fælleskontor:*  
**Dansk Træbeton Central,**  
Bruunshaab pr. Viborg.  
Tlf. Viborg 941.

**Hammerum Herreds**  
**Spare- og Laanekasse,**  
**Herning**  
Telf. 10 og 314

Østergade 6  
Kontortid  
10—12<sup>1</sup>/<sub>2</sub> og 14<sup>1</sup>/<sub>2</sub>—17

**„Singalwatté“**  
*(Ceylon Have The)*  
Højeste Udmærkelse her i Landet  
Importeret af  
**IVERSEN & LARSEN**



## **OVNEN** der faar *mest Varme ud af Tørvene*

**D**en gamle slidte, utætte Ovn er en dyr Herre at have paa Kost. Anskaf derfor i Stedet en moderne HESS Tørveovn. Den er afprøvet af Teknologisk Institut og specielt konstrueret til Fyring med Tørv og Brænde, saaledes at den giver det størst mulige Varmendbytte. Ydermere har Ovnene et Kogerum, hvilket ogsaa betyder en stor Besparelse for ethvert Husholdnings-Budget.

# **H**ESS **TØRVEOVN**

Forhandlere af Vejle Støbegods  
findes i alle Byer

**AALBORG TAFFEL AKVAVIT.**



Sænummer  
i Anledning af

DET DANSKE  
HEDESELSKABS  
75-AARS JUBILÆUM

(I. Del)

Nr. 5 — 28. Marts — 1941





Enrico Mylius Dalgas,  
f. 16 Juli 1828 — død 23. April 1894.



# Det danske Hedeselskab

1916-41.

Ved C. E. Flensborg

Det danske Hedeselskabs 50 Aars Jubilæum den 28. Marts 1916 fandt Sted midt under den sidste Verdenskrig, hvor det lykkedes Kongen og Regeringen at holde vort Land udenfor det voldsomme Op-gør mellem Stormagterne. 50 Aars Jubilæet blev som Følge af Krigen og den ogsaa for Danmark meget alvorlige Situation ikke fejret med nogen større Festlighed paa selve Dagen, men Jubilæet markeredes ved Udgivelsen af et Jubilæumsskrift »Det danske Hedeselskab 1866 — 1916« ved C. Nyrop. Et smukt og stilfuldt Værk, der omhandlede foruden E. M. Dalgas' Biografi, en historisk Redegørelse for Hedeselskabets Tilblivelse og Virksomhed i de forskellige Tidsrum, nemlig Aarene 1866 til 1894 sluttende ved 25 Aars Jubilæet og Aarene 1894 — 1916 sluttende ved 50 Aars Jubilæet. De forskellige Afsnit suppleredes med faglige Meddelelser af Hedeselskabets ledende Mænd vedrørende Plantningsagen, Merglingsarbejdet, Dræningsarbejderne større Afvandingsarbejder o. s. v.

Den 16. Juli 1916 paa E. M. Dalgas' Fødselsdag afholdtes et Repræsentantmøde i Viborg efterfulgt af en Fest, hvori bl. a. deltog Landbrugsminister Kr. Pedersen, der ønskede Selskabet til Lykke med de forløbne 50 Aar og udtalte følgende:

*»Det Arbejde, Hedeselskabet har gjort, er det smukkeste man kan pege paa. Det var ikke let at tage fat af mange Grunde, der manglede Erfaring, men alle, der har Kendskab til Arbejdet, maa nu beundre dette.*

*Der har været vanskelige Tider for Selskabet og trange Tider, men nu staar Selskabet anderledes.*

*Selskabet har forstaaet at komme Befolkningen i Møde og vinde Tillid. — Til en Begyndelse skulde Arbejdet vel nærmest helliges Plantningen, men nu er der jo ogsaa mange andre Op-gaver som Mergling, Afvanding og Moseindustri, der skal arbejdes for, og selvom der ikke oprettes saa mange nye Plantager*



*mere under Selskabet, saa er det dog ikke ensbetydende med, at Plantningssagen er gaaet i Staa, men der plantes stadig meget.*

*Det er vort, d. v. s. Administrationens Princip, at lade Folket selv arbejde, og det har Hedeselskabet forstaaet.*

*Hedeselskabet har jo nu mange Mennesker i sin Tjeneste, et stort Personale, og jeg ønsker for Hedeselskabet, at de gamle Traditioner i Stifterens Aand altid maa blive holdt i Ære, selvom Udviklingen medfører, at Arbejdet ændres.»*

Den 18. Juli afholdtes et stort Møde paa Hjortsballehøjene i Plantagekomplekset Syd for Herning, hvor *Hans Majestæt Kongen*, Hedeselskabets høje Protektor, og Dronningen kom til Stede. I Mødet deltog Hedeselskabets Bestyrelse og Repræsentantskab, talrige Funktionærer og Medlemmer samt mange Beboere fra Egnen omkring Herning og andre jyske Egne.

Hans Majestæt Kongen udtalte her bl. a.:

*»Det var tunge og trange Tider, da Hedeselskabet blev stiftet. Det er ogsaa en alvorlig Tid, vi nu oplever. Men ligesom det var Kærlighed til Folk og Land, der var Drivfjederen for de Mænd, der stiftede Det danske Hedeselskab, saaledes er Kærlighed til Hjem og Fædreland ogsaa de Følelser, der besjæler os. Vi skal staa samlede med Tillid til hinanden og gøre vort Arbejde i Samdrægtighed og i Fællesskab skabe en god Fremtid for vort Land, saa vi kan bevare det helt og udelt, og give det til den kommende Slægt, lige saa frit og selvstændigt som vi modtog det i Arv fra vore Fædre, Gud bevare Danmark.»*

Nu ved Hedeselskabets 75 Aars Jubilæum staar Verden atter i Brand, og Danmark undgik ikke at blive berørt paa det smerteligste af Krigen ved Besættelsen den 9. April 1940 af fremmede Tropper. En Begivenhed, der har præget sig dybt i danske Sind og aldrig vil glemmes. Det danske Folk vil ejheller nogensinde glemme vor Konges frygtløse og mandige Optræden og myndige og manende Opraab til Folket om at vise Ro og korrekt Optræden overfor de fremmede Tropper. Kongeordene fra Hjortsballehøje i 1916 er atter blevet aktuelle. Det danske Folk glemmer heller aldrig nogensinde det tyske Riges Tilsagn om, at Danmark atter skal faa sin fulde Frihed og Selvstændighed tilbage.

\*

Som for 25 Aar siden gennemgaar Landet atter en vanskelig Tid, men vi har Lov til at glæde os over, hvad der er udrettet i de forløbne Aar og mindes Stiftelsesdagen den 28. Marts 1866. Det sker ikke

ved store Festligheder, men ved en stilfærdig Sammenkomst ved Bestyrelsens Møde i Viborg og ved Udgivelsen af et Festskrift om de sidste 25 Aars Arbejde indenfor Hedeselskabet, hvor vi i Tekst og Billeder vil fortælle lidt om Virksomheden og Hedeselskabets Organisation, som naturligvis i Tidernes Løb er undergaaet visse Ændringer.



\*Hedeselskabets Hovedbygning i Viborg.

De efterfølgende Meddelelser gør ikke Krav paa at være en Fortsættelse af C. Nyrops Bog ved 50-Aars Jubilæet, men jeg haaber derved i nogen Maade at give et Indtryk af den Udvikling, der fra 1916—1941 er foregaaet indenfor Hedeselskabet, og et Begreb om de nye Opgaver, der er taget op vedrørende Arbejdet i Plantagerne, Læplantning, Grundforbedring o. s. v. Paa alle Omraader har der været en rig Udvikling, saaledes at Hedeselskabet nu staar med en Stab af dygtige Tjenestemænd, langt større end ved 50 Aars Jubilæet, samtidig med at der er oprettet Grundforbedringskontorer og tekniske Kontorer i de fleste store Byer og samtidig med, at et stort Antal Forstmænd er spredt over hele Jylland og arbejder i hver sit Distrikt. Saavel paa Grundforbedringsomraadet som Plantningsomraadet er der i de senere Aar sket store Fremstød, men disse er foregaaet jævnt og stødt i en naturlig Udvikling efter Befolkningens stigende Krav til Hedeselskabet, saaledes



at Hedeselskabet vedblivende er førende paa disse betydningsfulde Omraader.

De Ting, der sker indenfor et Tidsrum af 25 Aar, naar ikke — om man tør sige det saadan — en historisk Afklaring; men den, der selv har levet med i det og Dag for Dag fulgt de smaa og store Tings Rækkefølge, oplevet, at store Ting blev uvæsentlige, og at Ting, der ikke fangede Øjeblikkets Interesse, efterhaanden blev skelsættende og afgørende, maa erkende, at Tiden ikke i Dag er til at skrive historisk om disse 25 Aar.

Det, der har betydet meget i disse Aar enten i Hedeselskabets ydre Forhold; dets Arbejde med Opgaverne, eller i dets indre Struktur, dets Opbygning indadtil og Forhold til Staten, vil Tiden en Gang afsige sin Dom over. Her vil det være naturligt og rimeligt at lade Ordene forme en i alt væsentlig kronologisk Redegørelse for det, der er sket Aar for Aar.

\*

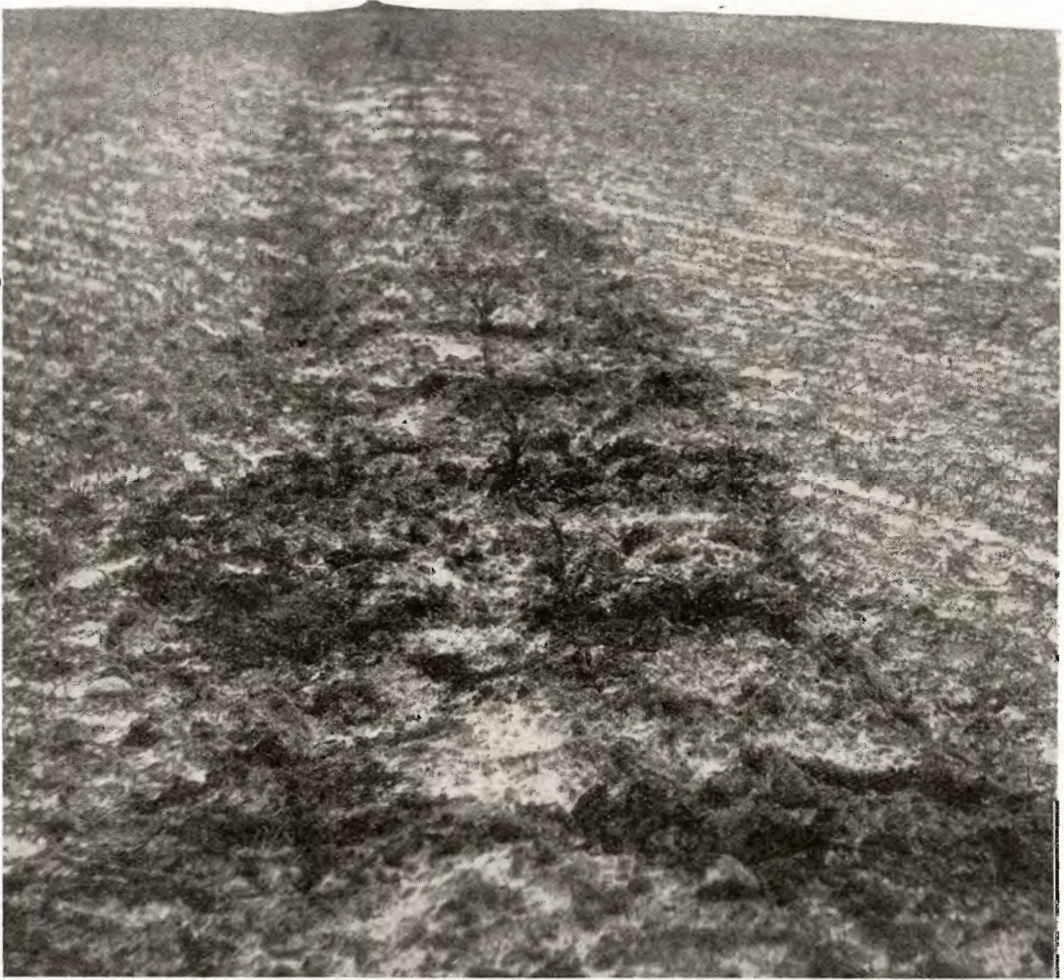
I Tiden siden 1916 er Hedeselskabets Administrationsforhold og Forholdet til Staten undergaaet meget væsentlige Ændringer. De store offentlige Midler, som Hedeselskabet forvaltede, gjorde det efterhaanden mere og mere ønskeligt for saavel de bevilgende Myndigheder som Regeringen, at Statsmagten blev repræsenteret i Hedeselskabets Bestyrelse, og saaledes fik Lejlighed til at følge Virksomheden paa nært Hold, og Staten har nu gennem sin Repræsentation i Bestyrelsen fuld Føling med Hedeselskabets Virksomhed.

Omkring 1913 nedsattes den store Landbokommission med den Opgave at undersøge hele det landøkonomiske Arbejdes og herunder de landøkonomiske Foreningers Forhold til Staten. Verdenskrigen 1914—18 forsinkede i høj Grad Kommissionens Arbejde; men dens Overvejelser medførte bl. a., at man fra Statens Side fremsatte Ønske om en Omordning af det saakaldte Grundforbedringsarbejde, herunder Merglingsarbejder, Dræningsarbejder, Vandløbsreguleringer, Inddigningsarbejder m. m. Der indledes fra Statens Side Forhandlinger med Ingeniør *Claudi Westh*, saaledes at denne den 1. April 1918 fra traadte sin Stilling ved Hedeselskabet som Leder af Hedeselskabets Mose-, Eng- og Mergelvæsen og ansattes som Kulturingeniør under Statens Planteavlsudvalg. Senere udnævntes *Claudi Westh* til Chef for det nyoprettede Statens Grundforbedringsvæsen, hvortil ogsaa Hedeselskabets Distriktsbestyrer i Vejle *Fridlev Thøgersen* blev knyttet. Statens Grundforbedringsvæsen var underlagt Statens Planteavlsudvalg.

Den 6. September 1918 modtog Hedeselskabet derefter en Skrivelse fra Landbrugsministeriet indeholdende bl. a. følgende: »Med Henblik paa den Udvikling, der er foregaaet til Fremme af Jorders Grund-



forbedring og paa de betydelige Statsmidler, der anvendes i dette Øjemed, maa Landbrugsministeriet ønske Spørgsmaalet om Organisation



\* Store Dele af Jylland er endnu træfattig, og vidtstrakte Arealer mangler stadig Læ. Siden Sandstormen 1938 er der dog taget særlig kraftig fat for at oprette det manglende: Nyopdyrket Hedejord med nyplantet Læhegn.

og Gennemførelse af Grundforbedringsarbejder taget under nærmere Overvejelse paa det Grundlag, at alle Foranstaltninger eller Virksomheder, der bekostes af Staten ogsaa bør varetages af de Statsinstitutioner, der arbejder paa de paagældende Omraader, saavidt muligt i Samarbejde og Forstaaelse med de vedkommende interesserede Organisationer. «

Landbrugsministeriet anmodede samtidig i denne Skrivelse Hede-



selskabet om at føre de videre Forhandlinger med Statens Planteavlsudvalg om: »En Ordning saaledes, at Selskabets nuværende Virksomhed vedrørende Mose- og Engkultur, Kanal- og Vandstandsreguleringer helt eller delvis kan henlægges under Statens Grundforbedringsvirksomhed, hvorhos Hedeselskabet anmodes om efter Forhandling med Statens Planteavlsudvalg at fremsætte nærmere Forslag i saa Henseende, herunder ogsaa Forslag om de Bevillinger, som hertil maatte ønskes optaget paa Finansloven for det kommende Finansaar.«

I den Anledning indkaldte Hedeselskabet straks et ekstraordinært Repræsentantmøde i Viborg til Drøftelse af Situationen og for at tage Stilling til den nævnte Skrivelse, der, hvis de deri antydede Retningslinier skulde gennemføres, vilde betyde en gennemgribende Ændring i Hedeselskabets Virksomhed og i Hedeselskabets hele Forhold til Staten.

Paa Forslag af Hedeselskabets Bestyrelse vedtog Repræsentantskabet da en Resolution saalydende:

»I Anledning af Landbrugsministeriets Skrivelse til Det danske Hedeselskab af 6. September 1918 samt Forslag fra Statens Planteavlsudvalg vedrørende Statens Tilskud til Hedeselskabets Mose- og Engvæsen, Kanal- og Vandstandsreguleringer af 18. Oktober 1918 tillader Hedeselskabet sig at anføre: Hedeselskabet deltog i et Møde med Statens Plantavlsudvalg, der fremsatte et ganske nyt Forslag om, at Hedeselskabet til omhandlede Afdelinger skulde modtage et fast aarligt Statstilskud og iøvrigt komme ind under Reglerne af 28. Maj 1915 for Anvendelse af Statens Tilskud til Foranstaltninger iværksatte af Selskaber og Foreninger for Landbrug og økonomisk Havebrug til Planteavlens Fremme.

Hedeselskabet maa dertil anføre:

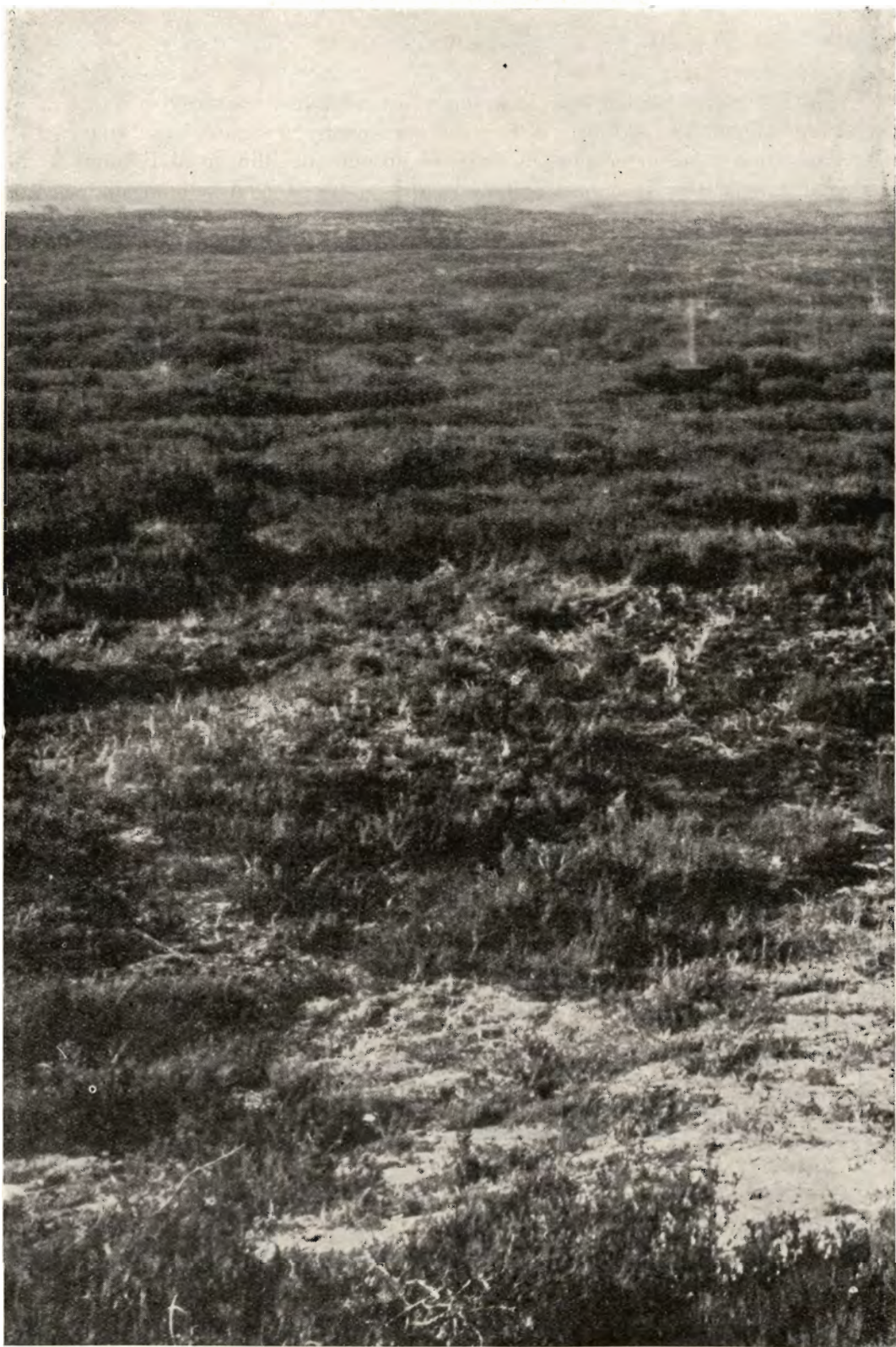
Da Reglerne af 28. Maj 1915 er affattede for Selskaber og Foreninger af ganske anden Art end Hedeselskabet og ogsaa saaledes, at Reglerne i hvert Tilfælde ikke kunne bringes i Anvendelse overfor Hedeselskabet, uden at der gives Dispensation,

Og da Hedeselskabet maa finde sig brøstholdent ved at skulle presses ind under Regler, hvorved Selskabets Bevægelsesfrihed og frie Initiativ sandsynligvis vil gaa tabt,

Samt da Selskabet ikke ser nogen tilstrækkelig Grund til at skulle hæmmes i Varetagelsen af de store Landsopgaver, som Selskabet har startet med Statens gode Støtte, og hvoraf Selskabet har Moseindustrien og Moseundersøgelserne paa Statens Opfordring,

Og da Selskabet i Henhold til Udtalelse fra Finansudvalgets Ordfører ved Forhandlingerne om Finansloven for 1918—19 angaaende Oprettelsen af Statens Grundforbedringsvæsen mener, at dets Arbejde maa kunne foregaa fremtidig lige saa frit og selvstændigt som hidtil,





• Hede.



mener Hedeselskabet ikke at kunne tiltræde Statens Planteavlsudvalgs Forslag af 18. Oktober 1918, men maa paany andrage Landbrugsministeriet om at erholde de tidligere ansøgte Bevillinger til Fremme af Arbejder, hvis Gennemførelse i og for sig anses for ønskelig af alle. .

..... Hedeselskabet maa endvidere anse det for uomgængeligt nødvendigt, at der træffes saadanne Bestemmelser, at de Opgaver, der hidtil har været varetaget af Hedeselskabet, fremdeles varetages af Selskabet. «

Der blev talt og skrevet meget og ført mange Diskussioner om Forholdet mellem Hedeselskabet og Statens Grundforbedringsvæsen, inden det lykkedes at naa til en foreløbig Ordning. De af Hedeselskabet ansøgte Bevillinger gennemførtes paa Finansloven, og den 10. Juli 1919 nedsatte Landbrugsministeriet den store Hede- og Grundforbedringskommission, med den Opgave: »At overveje Det danske Hedeselskabs og Statens Virksomhed til Fremme af Jorders Grundforbedring, herunder Vandstandsregulering, Mergling, Opdyrkning af Heder og Moser samt Beplantning, og at stille Forslag til den fremtidige Ordning af Virksomheden paa disse Omraader, særlig ogsaa m. H. t. Statsbevillingerne til de paagældende Formaal. «

Naar Arbejdet var afsluttet skulde Kommissionen afgive en samlet Betænkning til Landbrugsministeriet, men skulde dog, naar Ministeriet maatte ønske det, eller Kommissionen finder Anledning dertil, forinden kunde afgive Udtalelser eller Forslag angaaende Dele af den samlede Opgave.

Kommissionen bestod af 15 Medlemmer, nemlig udpeget af Landbrugsministeriet Folketingsmand *Vilh. Pinholt*, som blev Formand, 2 Medlemmer fra hver af de 4 store politiske Partier, 3 Medlemmer fra Planteavlsudvalget og 3 Medlemmer fra Hedeselskabet. Daværende Fuldmægtig i Landbrugsministeriet, Dr. polit. *J. Wilcke* blev Kommissionens Sekretær.

Kommissionen udtalte bl. a. følgende: »Efter at Spørgsmaalet om Ordning af Forholdet mellem Det danske Hedeselskab og Statens Grundforbedringsvæsen har været Genstand for indgaaende Overvejelse i Kommissionen og i et derom nedsat særligt Udvalg af dens Medlemmer, har Kommissionen eenstemmigt vedtaget at indstille til Landbrugsministeriet, at Det danske Hedeselskabs og Statens Grundforbedringsvæsens Virksomhed til Fremme af Jordens Grundforbedring deles efter nærmere fastsatte bestemte Grundlinier. «

Det vil dog føre for vidt her at komme nærmere ind paa disse Betingelser, men Kommissionen gav Udtryk for Ønsket om: »at Det danske Hedeselskab maa bevare hele den Virksomhed ubeskaaren, som det for Tiden har paa Mose-, Eng- og Mergelvæsenets samt Kanal- og Vandstandsreguleringens Omraade, og at det maa have Adgang til og



\* En Forstmandsbolig under Hedeselskabets Plantningsafdeling.



Ret til at fremme og yderligere udvikle denne Virksomhed i det Omfang og paa den Maade, som Tiden og Forholdene maatte gøre det ønskeligt og muligt.«

Efter at Hedekommissionen havde afgivet ovennævnte Forslag til Ordning af Forholdet mellem Hedeselskabet og Statens Grundforbedringsvæsen, som særlig gik ud paa, at Hedeselskabet skulde fortsætte og udvide sin Virksomhed paa Grundforbedringsomraadet og varetage det egentlige Grundforbedringsarbejde rundt om i Landet, hvad angaar Vejledninger, Udarbejdelse af Projekter o. s. v., modtog Hedeselskabet en ekstraordinær Bevilling paa 62.000 Kr. for Finansaaret 1921—22 for at kunne udvide sin Virksomhed saavel i det gamle Land som i Sønderjylland.

At Sagen ordnedes paa en for Hedeselskabet saa gunstig Maade skyldtes særlig Kirkeminister *J. C. Christensen* og den socialdemokratiske Folketingsmand *K. M. Klausen*, som sammen med Hedeselskabets Bestyrelse, der efter Kammerherre Lüttichaus Død bestod af Provst *Thyssen* og Sagfører *Olesen*, førte Forhandlingerne med Regering og Rigsdag om Hedeselskabets fremtidige Virksomhed. Hedekommissionens Forslag blev tiltraadt af Ministeriet, og der fulgte en Tid med roligt Arbejde.

Allerede i 1918 oprettede Hedeselskabet paa Initiativ af afdøde Ingeniør *Kr. Thomsen* et teknisk Kontor i Slagelse, under Ledelse af Ingeniør *Thalbitzer*, og dette Kontor fik stor Betydning for Grundforbedringsarbejdet paa Øerne. I 1921 oprettedes et nyt Distriktskontor i Aarhus under Mose- og Engafdelingen, og senere oprettedes saadanne Grundforbedringskontorer i forskellige Byer i Landet saavel i Sønderjylland som endog paa Falster i Nykøbing.

Efter fornyede Forhandlinger mellem Regeringen og Hedeselskabet vedtoges det at afvikle Statens Grundforbedringsvæsen, og 1. April 1922 overgik en Del af de til Statens Grundforbedringsvæsen knyttede Tjenestemænd til Hedeselskabet, saaledes Landbrugskandidat *Fridlev Thøgersen*, der blev Underafdelingsleder og Leder af den nyoprettede Afdeling for Undersøgelser og Forsøg.

\*

**F**orhandlingerne indenfor Hedekommissionen og mellem Kommissionen og Regeringen førte imidlertid til, at Kommissionen indstillede, at Hedeselskabets Organisation ændredes. Kommissionen indstillede og Regeringen bifaldt, at Landbrugsministeriet skulde repræsenteres i Bestyrelsen ved et af Ministeriet valgt Medlem, og at endvidere de to faglige Hovedorganisationer, De samvirkende Landboforeninger og De samvirkende Husmandsforeninger, skulde repræsenteres i Bestyrelsen med hvert et Medlem. Paa et overordentligt Repræsentant-

møde den 12. September 1921 forelagdes da og vedtoges en ny Vedtægt for Det danske Hedeselskab, hvorefter Hedeselskabets Formaal ifølge Vedtægtens § 1 er at fremme:



Fra Repræsentantskabsmødet i Odense 1930.

Fra højre Repræsentantskabets daværende Formand, Kammerherre Juel, Mejlgaard, Bestyrelsens Formand J. C. Christensen, Direktør Chr. Dalgas.

*Træplantning paa Heder og andre Jorder, der ikke er egnede til  
andet Brug,  
Hegns- og Læplantning,  
Afvanding og Dræning,  
Kultivering af Moser, Enge og lignende Grunde,  
Industrielt Mosebrug,  
Tilførsel af Kalk og Mergel til mergelfattige Egne  
og iøvrigt enhver Virksomhed, der følger af eller staar i naturlig  
Forbindelse med disse Opgaver.*

I § 3 hedder det:

*Selskabets Virkekreds, der oprindeligt var begrænset til Nørre-  
jylland, er udvidet til ogsaa at omfatte alle Egne af den  
danske Stat.*



§ 5 siger:

*Selskabet ledes af af et Repræsentantskab, der har den højeste Myndighed i Selskabets Anliggender. Repræsentantskabet bestaar af indtil 44 Mænd eller Kvinder, der vælges blandt Selskabets Medlemmer.*

I § 6 gives nærmere Regler for Valgene til Repræsentantskabet.

Vedrørende Bestyrelsen bestemmes ifølge § 7, at Repræsentantskabet nedsætter et Udvalg bestaaende af Formanden og 3 andre Repræsentanter, hvilke i Forening med 3 Delegerede valgte af henholdsvis Landbrugsministeren, De samvirkende danske Landboforeninger og De samvirkende danske Husmandsforeninger udgør Selskabets Bestyrelse.

Efter denne Ordning af Selskabets Organisation var godkendt paa det overordentlige Repræsentantmøde i Viborg den 12. September 1921 og tiltraadt af Landbrugsministeriet, udpegede Ministeriet derefter som sin første Repræsentant Forpagter *Sonne*, som sad i Bestyrelsen til 1935, da han afløstes af Landstingsmand *Kr. Johansen*. Landboforeningerne udpegede Landstingsmand, Forstander *Hauch*, der i 1931 traadte tilbage og afløstes af Gaardejer *Mads Lambæk*, der i 1933 afgik ved Døden og afløstes af Gaardejer *Røhr Lauritzen*, Demstrupgaard. Husmandsforeningerne valgte Landstingsmand *Jens Holdgaard*, der i 1933 afløstes af Parcellist *P. Nielsen*, Vejager, Tvis.

Ifølge den nye Vedtægt er Repræsentantskabets Formand født Medlem af Bestyrelsen og Kammerherre *Juel*, Meilgaard, indtraadte da i denne Egenskab som Medlem af Bestyrelsen, medens de 3 andre af Repræsentantskabet valgte Delegerede til Bestyrelsen blev Kirkeminister *J. C. Christensen*, Kammerherre *Bardenfleth* og Sagfører *A. Olesen*, Nørresundby.

Denne Hedeselskabets første Bestyrelse, valgt efter den nye Vedtægt, konstituerede sig med *J. C. Christensen* som Formand og Forpagter *Sonne* som Næstformand.

Efter at Ingeniør *Claudi Westh* var fratraadt i Foraaret 1918 blev Distriktsbestyrer *Westergaard* fra Kontoret i Herning Leder af Hedeselskabets Mose-, Eng- og Mergelvæsen bistaet af Distriktsbestyrer *Basse* som Underafdelingsleder for Mose- og Engvæsenet og Distriktsbestyrer *Olesen* som Underafdelingsleder for Mergelvæsenet.

Da Ingeniør *Kr. Thomsen* i December 1918 afgik ved Døden, efterfulgtes han som Leder af Hedeselskabets kulturtekniske Afdeling af Ingeniør *K. Thalbitzer* fra Kontoret i Slagelse, men Thalbitzer vedblev at have Domicil i Slagelse, hvorfor Ingeniør *Parbo* ansattes som Underafdelingsleder ved kulturteknisk Afdeling i Viborg.

Dr. phil. *Mentz* vedblev som Leder af Moseindustrien og Mose-

undersøgelserne, indtil han i 1923 udnævntes til Professor ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole i København, hvorefter den af ham ledede Afdeling lagdes ind under Afdelingen for Undersøgelser og Forsøg som en Underafdeling under Afdelingsleder *Westergaard*, der alt-aa nu blev Leder af Hedeselskabets Mose-, Eng- og Mergelvæsen samt Moseundersøgelser, Moseindustri, systematiske Undersøgelser o. s. v. De sidste Virksomheder sammenfattedes under Afdelingen for Undersøgelser og Forsøg med Landbrugskandidat *Thøgersen* som Underafdelingsleder.

\*

I November 1921 afgik Skovrider *G. Morville* ved Døden, hvilket medførte visse Ændringer i Plantningsvirksomhedens Ledelse. Plantningsvirksomheden var hidtil delt i to Administrationer: Den saakaldte nordjydske Plantageadministration og den vestjydske Plantageadministration, men efter Morvilles Død samledes Ledelsen af Plantningsarbejdet i en Afdeling, Hedeselskabets Plantningafdeling under Kommitteret, Skovrider *Chr. Dalgas*, der vedblivende fungerede som Bestyrelsens Kommitterede for hele Hedeselskabets Virksomhed bistaaet af Hedeselskabets Hovedkontor, der lededes af Kontorchef, Skovrider *C. E. Flensborg*.

Fra forskellig Side blev der allerede i 1924 fremsat Ønsker om, at hele Hedeselskabets Grundforbedringsvirksomhed, Dræning, Afvanding, Inddigningsarbejder, Mergling, Moseundersøgelser o. s. v. skulde samles under een Ledelse, og Teknisk Afdeling underlagdes herefter ogsaa Afdelingsleder *Westergaard*. Paa et Repræsentantmøde den 24. Juni 1929 i Randers vedtoges en Ordning, saaledes at Hedeselskabets Virksomhed deltes i to Hovedafdelinger: Plantningsafdelingen og Hedeselskabets Grundforbedringsvirksomhed med Direktør *Dalgas* som Direktør for Plantningsafdelingen og Afdelingsleder *Westergaard* som Direktør for Grundforbedringsafdelingen, idet dog Direktør *Dalgas* vedblev at være Bestyrelsens Kommitterede og i Virkeligheden fungerede som administrerende Direktør, hvem Hedeselskabets Hovedkontor derfor var underlagt.

Allerede i 1928 afgik Ingeniør *K. Thalbitzer* den 5. Februar pludselig ved Døden, hvorefter Ingeniør *Parbo* tiltraadte som Leder af Teknisk Afdeling under Direktør *Westergaard*.

Paa Hedeselskabets Aarsmøde den 24. Juni 1930 i Odense fraadte *J. C. Christensen* efter Ønske som Formand for Hedeselskabets Bestyrelse og afløstes af Kammerherre *Bardenfleth*, der allerede paa Aarsmødet den 26. Juni 1931 i Viborg traadte tilbage og afløstes af den nuværende Formand for Bestyrelsen, Hofjægmester *Lüttichau*, Tjele.



Den 25. April 1932 døde Direktør *Westergaard*, kun 65 Aar gammel, og Direktør *Dalgas* konstitueredes derefter som Direktør for begge Hedeselskabets Hovedafdelinger og fungerede som saadan, til han den 1. April 1933 paa Grund af Alder tog sin Afsked.

Direktør *Dalgas*' Fratræden medførte adskillige Forhandlinger med Regeringen om Hedeselskabets Administration, og allerede paa Aarsmødet i Tønder den 24. Juni 1932 vedtoges et Forslag fra Landbrugsministeriet om, at Landbrugsministeriet fremtidig udnævner 3 Delegerede til Hedeselskabets Bestyrelse i Stedet for kun een. Landbrugsministeren valgte derefter foruden den hidtidige Delegerede Forpagter *Sonne*, Folketingsmand, Redaktør *A. C. Mortensen*, Viborg, og daværende Kontorchef i Landbrugsministeriet, Dr. polit. *J. Wilcke*, København. — Bestyrelsen bestaar derefter af ialt 9 Medlemmer, nemlig Repræsentantskabets Formand, som er født Medlem, og 3 af Repræsentanterne valgte Delegerede, 3 af Landbrugsministeriet valgte Delegerede, 1 Delegeret valgt af De samvirkende danske Landboforeninger og 1 Delegeret valgt af De samvirkende danske Husmandsforeninger.

I Anledning af Forhandlingerne med Landbrugsministeriet vedrørende Hedeselskabets fremtidige Administrationsforhold, blev der den 23. September s. A. i Aarhus afholdt et overordentligt Repræsentantmøde, hvor der vedtoges følgende af Landbrugsministeren og Hedeselskabets Bestyrelse tiltraadt Forslag:

»Direktør, Kontorchef og Afdelingsledere vælges af Bestyrelsen under Approbation af Landbrugsministeriet. Direktøren bærer Ansvaret overfor Bestyrelsen — for Statsmidlernes Vedkommende tillige overfor Landbrugsministeren.«

Paa samme overordentlige Repræsentantmøde i Aarhus vedtoges det at bevilge Direktør *Dalgas* Afsked i Overensstemmelse med hans Meddelelse paa et Bestyrelsesmøde den 27. April samme Aar, om at Direktøren i Løbet af Aaret blev 70 Aar og derfor mente at burde trække sig tilbage til April 1933, idet han ikke ønskede at være til Hinder for en eventuel fremtidig ny Ordning af Administrationen.

Efter fornyede Forhandlinger mellem Landbrugsministeriet og Hedeselskabets Bestyrelse vedtoges det paa Hedeselskabets Bestyrelsesmøde den 22. November 1932 under Forbehold af Ministeriets Approbation at ansætte Kontorchef *Flensborg* som administrerende Direktør i Selskabet fra 1. April 1933, idet Direktøren samtidig overtager Ledelsen af Plantningsafdelingen.

I December 1932 approberede Ministeriet Bestyrelsens Indstilling.

Samtidig anmoder Ministeriet Hedeselskabet om at foretage en Ændring af sin Regnskabsform, saaledes at der sker en Sondring af Selskabets Regnskab, eftersom der anvendes Statens og andre Midler.

I 1935 foretog derefter Finanshovedbogholder *Bjarne* en Omlæg-



\* Hovedvandløbsregulering under Udførelse.



ning af Hedeselskabets Regnskab, saaledes at der sondres mellem Hedeselskabets egne Midler og Statens Midler.

Hedeselskabets Regnskab og Kassererforretninger havde hidtil været varetaget af Kasserer *Iversen*, der i 1902 afløste sin Fader Justitsraad *Iversen* som Kasserer og Regnskabsfører. Den nye Regnskabsordning medførte, at der skulde ansættes en særlig Bogholder, tidligere Fuldmægtig paa Kassererkontoret *Ernst Jensen*, medens *Iversen* selv stadig varetog Kassererforretningerne til sin Afgang fra Hedeselskabet den 1. April 1940. *Iversen* holdt Hedeselskabets Regnskaber i en fortrinlig Orden og var som Hedeselskabets Kasserer og Regnskabsfører en meget værdifuld Støtte for Administrationen, navnlig Kontorchefen.

\*

**H**edeselskabets Hovedadministration er samlet i Viborg, hvor Hovedkontoret og de forskellige Afdelingslederes Kontorer findes i den smukke Administrationsbygning paa Hjultorvet.

De forskellige Virksomheder varetages af Afdelinger med hver sin Afdelingsleder, der meget selvstændigt leder Arbejdet, men som dog naturligvis arbejder sammen, nemlig Mergelafdelingen under Afdelingsleder *Olesen*, Afdelingen for Undersøgelser og Forsøg under Afdelingsleder *Fr. Thøgersen*, Mose- og Engafdelingen under Afdelingsleder *Basse*, Kulturteknisk Afdeling Afdelingsleder, Civilingeniør *Parbo* og Plantningsafdelingen, som ledes direkte af Direktøren. Alle disse Ledere er knyttet til Hovedkontoret i Viborg og samarbejder med den administrerende Direktør, der er ansvarlig overfor Bestyrelsen og Landbrugsministeriet.

Foruden i Viborg har Hedeselskabet nu Kontorer i de fleste større Byer i Jylland, paa Øerne i Slagelse, Odense, København og Nykøbing F., hvorfra Grundforbedringsarbejdet, særlig Afvandingsarbejderne ledes i de forskellige Distrikter. Af saadanne Kontorer findes 15, foruden 14 Plantagedistrikter spredt over Jylland. Ialt beskæftiges nu over 200 mere eller mindre fast ansatte faguddannede Medhjælpere og Kontorfolk under Selskabet.

I de forløbne 75 Aar har Selskabet udviklet sig til en landsomspændende Virksomhed, som har sat sine Spor fra Skagen til Gedser og fra Vesterhav til Øresund. Næsten overalt i Landet træffer vi Arbejder, udført gennem Hedeselskabet, og det er ikke for meget sagt, at *Hedeselskabet af i Dag er et stærkt arbejdende Led i dansk Erhvervsliv, og at Selskabet kan betegnes som en af de største arbejdsskabende Institutioner i Landet.*

Selskabets oprindelige Formaal, nemlig Frugtbergørelsen af den jyske Hede, er blevet udstrakt til Frugtbergørelsen af udyrket og usund Jord i hele Landet.

\*



\* En Idyl paa Heden hos Gaardejer Feldbak ved Kølkjær. Hvor der for 30—40 Aar siden var nøgen Hede og værdiløs Mose er der nu en veldreven Gaard med stor Have, Plantage og ovenstaaende smukke Anlæg, hvor Egnens Folk kan samles.



Plantningsvirksomheden lededes i 1916 af Skovrider *Chr. Dalgas* paa Birkebæk, der ledede Arbejdet i Midt-, Vest- og Sydjylland, og Skovrider *Georg Morville* i Viborg, der ledede Arbejdet i Nordjylland.

Arbejdet med Plantagerne, navnlig disses Pasning, d. v. s. Gennemhugning, var i 1916 i en noget vanskelig Periode. En stor Del af Bjergfyplantagerne var igennem Aarene vokset til og trængte til Gennemhugning og Fornyelse og dannede mange Steder næsten uigennemtrængelige B-voksnings. I Hedeselskabets egne Plantager og i de af Hedeselskabet direkte ledede Plantager var der Mulighed for at faa gennemført Arbejdet, som ogsaa Gang paa Gang blev fremhævet af Direktør Dalgas som aldeles nødvendig for Plantagernes Trivsel og Fremtid; men i de mange smaa Plantager kneb det med at faa Arbejdet sat i Gang, fordi det var vanskeligt at finde Afsætning for Brændet og de øvrige smaa Skoveffekter, der kunde fremstilles i de forholdsvis unge Plantager. For de private Ejere kunde det derfor mange Gange være vanskeligt at faa Gennemhugningerne og Plejen af Plantagerne gennemført uden Udgift, og Hedeselskabet maatte derfor forsøge at skaffe Afsætningsmuligheder for Plantageprodukterne til nogenlunde antagelige Priser.

*Hedeselskabet førte i 1915 Tilsyn med 2197 Plantager med et samlet Areal paa 77.629 ha, hvoraf 53.800 ha var tilplantet. Ved Udgangen af 1940 er der oprettet 2735 Fredskovsplantager med ialt ca. 90.200 ha, hvoraf ca. 67.000 ha er beplantede.*

Medens det tidligere gennemgaaende var meget store Plantager, der blev anlagt, har de sidste 25 Aar, navnlig for Sønderjyllands Vedkommende, hvor Plantningen før 1920 var meget langt tilbage, vist en udpræget Tendens mod mindre Plantager. De fleste nye Plantager har været fra 5—10—25 ha store, og det var ret sjældent, at der anlagdes Plantager paa 100 ha eller derover. Dette Forhold synes dog nu igen at ændre sig, idet de senere Aars nye Plantager ofte er af en betydelig Størrelse, hvilket maaske navnlig skyldes, at de nye Plantager for en stor Del er Aktieplantager, Kommuneplantager og Plantager paa Præstegaardsjorder.

I de sidst forløbne 25 Aar har Gennemsnitstørrelsen af Plantagerne som nævnt ligget mellem 10 og 25 ha, og disse mange smaa Plantager er gennemgaaende anlagt af Landmænd paa Arealer, som det ikke har kunnet betale sig at dyrke agerbrugsmæssigt. Det er muligt, at det ogsaa er den Udvikling man skal stile imod, at hver Mand faar sin Skov eller Plantage, som kan forsyne Ejendommen med Brænde og forskellige nyttige Skoveffekter. Disse mange smaa Plantager, spredt over hele Landet, som er paalagt Fredskovspligt, bidra-



\* Vandløb gennem Arealer, der ved kunstig Afvanding er indvundet til frugtbar Agerjord.



ger sammen med de levende Hegn til at gøre Landet »laaddent«, som Dalgas sagde, og er til stor Gavn for Landbruget i Landets vindudsatte, magre Egne ved at bremse op for Vinden og hindre Jordfog, Vindpisk o. s. v.

Mange Gaarde har Arealer, som godt kan undværes i Bedriften eller som kun er lidet værdifulde. Der findes de fleste Steder mere eller mindre daarlige Udmarker eller lign., som er egnede til at bære Skov. Der skal ikke saa store Arealer til — nogle faa Tdr. Land — for at en Gaard eller mindre Ejendom kan producere Brænde nok til eget Brug, og det vil være af overordentlig Betydning at fremskaffe en saadan Brændselsreserve, hvis en lignende Situation som den nuværende Brændselnød igen skulde opstaa.

\*

Lige før 50 Aars Jubilæet havde der i Dagspressen og Tidsskrifter været ført en til Tider temmelig voldsom Diskussion om Hedeplantagernes Værdi for Landet, om deres Nutid og Fremtid. Særlig daværende Professor i Skovbrug ved Landbohøjskolen C. V. Prytz udtalte sig meget skarpt og pessimistisk om Hedeplantagernes Fremtid og udtalte som sin Opfattelse, at ialtfald Plantningerne vest for Israndslinien ikke vilde kunne holde Livet længe, og at Bjergfyrren var dødsmerket, fordi Jorden ikke indeholdt de Bakterier, der kræves for at holde Livet oppe i en Træplantning, ligesom han pegede paa den store Fare for Plantagerne, som den i mange Plantager optrædende Svamp »Rodfordærveren« var.

Diskussionen var til Tider ret voldsom, og Komitteret Dalgas forsvarede kraftigt Hedeplantagerne og det store Arbejde, der var udført for Plantning paa Hederne. Daværende Overførster, Dr. phil., Kammerherre P. E. Müller imødegik Prytz og de andre Modstandere af Hedeplantning og udtalte følgende:

*»Jeg ser aldeles ikke mørkt paa Hededyrkningens Fremtid, man maa kun gøre sig klart, hvad man kan opnaa og ikke forlange Urimeligheder. Lige saa lidt som en fornuftig Landmand venter 20 Fold paa mager Sandjord, lige saa lidt kan man forlange Pragtbevoksninger i Hederne; men Træer kan der gro, det viser de gamle, nu mer end 100 aarige Statsplantager derude.«*

De fleste betydende Forstmænd tog da ogsaa Parti for Chr. Dalgas og hans Anskuelse, og følgende Udtalelse af Chr. Dalgas er fuldstændig rigtig. Han skrev i et Indlæg i Debatten: »Hedeplantagerne er jo kun et Led i Hedesagens Udvikling, omend et saare vægtigt Led.

der har bidraget mere, end de fleste aner, til den Opkomst, hvori samtlige Hedeegne nu er.«

De mange Udtalelser om »Bjergfyrørknerne« har man ogsaa maattet revidere, idet den kommende Tid viste Bjergfyrplantagernes store Nytte i Verdenskrigen som Brændselsreserve. Aarene har dernæst vist, at Bjergfyrren er en fortrinlig Forkultur for bedre Træarter og ganske uundværlige for Skovkultur paa Heder, som Ammetræ for bedre Træarter.

Henimod Slutningen af Verdenskrigen, nemlig i 1917, blev det nødvendigt af Hensyn til Landets Forsyning med Brændsel at paa- byde Pligthugst i Landets Skove og Plantager. De vanskelige Transportforhold, navnlig lige efter Krigens Slutning i 1918, førte til, at man i endnu højere Grad måtte ty til de Brændselsreserver, der kunde skaffes frem i Skove og Plantager, og der blev gennemført Tvangshugster, hvorved ofte store samlede Arealer blev fulstændigt ryddede. Hver Skov eller Plantage fik Ordre til at levere bestemte Brændemængder, og Staten lod ved sine Tilsynsførende ligefrem afsætte hele Afdelinger til Rydning. Det blev saaledes mange Steder, at Folk selv kunde hugge Brændet i Skove og Plantager, ligesom et stort Antal arbejdsløse — sine Steder Soldater — blev sat i Gang med Hugsten.

Denne Fremgangsmaade med at fælde store, samlede Arealer var meget uheldig, idet det senere viste sig vanskeligt at genplante disse Arealer, der imidlertid var græs- eller lynggroede eller hærgedes af Snudebiller, Frost og andre Skader.

Vore Skove og Plantager indeholdt paa den Tid meget Træ, fordi der i mange Aar paa Grund af svage Gennemhugninger var opsparet store Reserver, saaledes at man ganske sikkert ved at beordre passende Gennemhugninger kunde have skaffet tilstrækkeligt Brændsel frem uden at gennemføre disse store »Krigshugster«, som man mange Steder endnu den Dag i Dag kæmper for paany at kultivere. For Plantagerne vilde en passende Gennemhugning have været en Fordel, og i mange smaa Plantager undgik man ogsaa Rydninger af hele Bevoksninger ved at udføre ret stærke Gennemhugninger. Man kan maaske sige, at Krigshusterne i flere Henseender gavnede Plantagerne, idet Trangen til Brænde gjorde det muligt med økonomisk Fordel at faa de ældre Plantager hugget igennem og skabe Muligheder for Fornyelse.

\*

Den Diskussion, der havde været ført om Hedeplantagerne og Landets finansielle Situation under Verdenskrigen, førte imidlertid til, at den daværende Landbrugsminister i 1917 overvejede helt at stryge Statstilskudet til Oprettelse af Fredskovsplantager. Ved Forhandling med de bevilgende Myndigheder lykkedes det dog at und-



gaa denne Katastrofe for Plantagearbejdet. Allerede i 1917—18 skete der en Ændring i Regeringens Opfattelse, væsentlig fordi Arbejdsløsheden i 1917—18 blev meget stor. Man vendte da Blikket mod Hederne som Beskæftigelsesmulighed, og Staten stillede 750.000 Kr. til Raadighed til ekstraordinære Plantningsarbejder til Beskæftigelse af arbejdsløse. Af dette Beløb skulde 500.000 Kr. anvendes til Tilskud til Kommuneplantager og 250.000 Kr. til Indkøb af Plantagearealer i Egne, hvor der var stor Arbejdsløshed, og til Kulturer af disse. Disse to Bevillinger blev givne efter Konference med Indenrigsministeriets Arbejdsløshedsudvalg af 1917 for at modvirke Arbejdsløsheden. Samtidig bevilgedes 16.000 Kr. til Oprettelse af et Plantningscentrum paa Djursland, hvor der, ligesom i andre af de nye Plantagearealer oprettedes Kolonater for de beskæftigede Arbejdere. Samtidig forøgedes Tilskudet til Læ- og Hegnsplantninger fra 44.000 Kr. til 85.000 Kr.

For de 250.000 Kr. til Indkøb af Plantagearealer blev der af Hedeselskabet indkøbt ca. 2000 Tdr. Land, som for Størstedelen i Løbet af de nærmeste Aar efter 1918 blev tilkultiveret.

Der indkøbtes *Djursland Plantage*, ca. 600 Tdr. Ld., *Hvilsom Hede* i Viborg Amt, ca. 250 Tdr. Ld., *Møldrup Hede* i Viborg Amt, 183 Tdr. Ld., et Areal i *Mønsted Sogn* i Viborg Amt, 120 Tdr. Ld., *Nedergaard* i Ringkøbing Amt, 76 Tdr. Ld., *Veggerby Hede* i Aalborg Amt, 235 Tdr. Ld., *Frøstrup Hede* i Thisted Amt, 150 Tdr. Ld., *Gærum Hede* i Hjørring Amt, 90 Tdr. Ld., *Ulbjerg Hede* i Viborg Amt, 300 Tdr. Ld.

✽

Ved Hjælp af Bevillingen paa de 500.000 Kr. til *Kommuneplantager* blev der oprettet 35 Kommuneplantager spredt over hele Landet med et samlet Areal paa ca. 1800 ha, hvortil beregnedes at ville medgaa i Statstilskud ialt ca. 450.000 Kr. Kommunerne kunde vælge, om de ønskede  $\frac{2}{3}$  af samtlige Kulturudgifter i Tilskud eller Halvdelen af Kulturudgifterne og Halvdelen af Jordens Indkøbspris, idet dog Tilskud til Køb af Jorden ikke maatte overstige 100 Kr. pr. ha.

Oprettelsen af det nævnte Plantningscentrum paa Djursland ved Indkøbet af Djursland Plantage har betydet overordentlig meget for Plantningssagens Udvikling i denne tidligere i saa Henseende forsømte Landsdel. Indkøbet af Djursland Plantage gav Stødet til Indkøb af store Plantagearealer af private Ejere og Oprettelsen af mange, mindre Plantager i denne Landsdel, der er særlig velegnet for Skovplantning, og hvor der findes ret store Arealer, som er delvis uegnede til Agerjord, men egnede til Bepantning. Spredt over hele Djursland findes nu et Net af nye i god Vækst værende Plantager til Supplering af de gamle Skovarealer. Særlig Skovfyr synes anvendelig paa Djurs-



\* Ca. 60-aarig Rødgran-Plantage paa tidligere Hede, men gammel Skovbund.



land, der oprindeligt sikkert har været skovklædt, men hvor Skovene tidligt er blevet ryddede, fordi der var let Adgang til Landet gennem de mange Vige, ligesom den lette Jord for Datidens primitive Redskaber bød gode Opdyrkningsmuligheder.

Oprettelsen af de mange Kommuneplantager viser sig nu at have været en værdifuld Indsats paa Plantningsomraadet. I næsten alle Plantagerne blev der gennemført et meget omhyggeligt Jordarbejde ved Haandkraft, fordi det drejede sig om at skaffe Beskæftigelse til saa mange Mennesker som muligt, og mange af disse Plantager er blevet gode og meget paakønnede Aktiver for Kommunerne, ligesom de i den nuværende Brændselsituation bidrager deres til Egnens Forsyning med Brænde. At det var en heldig Tanke med Oprettelsen af Kommuneplantager ses deraf, at Tanken i de senere Aar paany er taget op, og at Staten aarligt bevilger ca. 100.000 Kr. som Tilskud til Kommuneplantager til Beskæftigelse af arbejdsløse, saaledes at Tilskudet udgør  $\frac{2}{3}$  af Anlægsudgifterne. Der gives dog intet Tilskud til Indkøb af Jord.

\*

I 1920 skete jo Genforeningen med de danske Dele af Sønderjylland, hvor der var stærk Trang til Hedeselskabets Hjælp saavel paa Plantningsomraadet som paa Grundforbedringsomraadet. Det kommende Samarbejde med Sønderjyderne var fra Hedeselskabets Side i Tide forberedt. Der var ført Forhandlinger med fremtrædende Sønderjyder, og bl. a. havde *Fælleslandboforeningen og Landeværnet* henvendt sig direkte til Hedeselskabet om Assistance. Der var fra alle Sider Ønsker om, at Hedeselskabet saa hurtigt som muligt vilde tage Arbejdet op i Sønderjylland.

Kom man rejsende nord fra igennem Vorbasse-Hovborg-Holstedegnen syd paa, blev man straks slaaet af den voldsomme Forskel i Landskabets Udseende nord og syd for den gamle Grænse. Forskellen virkede overordentlig paafaldende, naar man havde passeret de Hundreder af Smaaplantninger, de milelange levende Hegn og store Plantager nord for Grænsen og kom ned i det aabne, næsten træløse Midt- og Vestsønderjylland.

De sønderjydske Landsdele havde før Genforeningen en Skovprocent paa ca. 2,5, omtrent som Jylland i 1866, og Læhegn fandtes saa godt som ikke i Midt- og Vestlandet. De store Flader laa ubeskyttede hen og store Mosestrækninger laa nøgne og daarligt eller slet ikke kultiverede. For Sønderjyderne havde Kampen først og fremmest drejet sig om at bevare Jorden paa danske Hænder. Der havde ikke været Tid til Plantning og Grundforbedring, navnlig naturligvis ikke i de strenge Krigsaar, hvor meget forfaldt.

Paa et Repræsentantmøde i Viborg den 24. Juni 1920 foretoges de



Et stærkt vandlidende Areal med typisk værdiløs Vegetation.

nødvendige Ændringer i Hedeselskabets Vedtægter i Anledning af Genforeningen, og de første 4 Repræsentanter for Sønderjylland indvalgte. Allerede paa et Repræsentantmøde i Herning den 24. Juni 1919 forelagdes og vedtoges Forslag om Oprettelse af *A/S Plantningsselskabet Sønderjylland*, hvortil Hedeselskabet straks tegnede sig for 10.000 Kr. Aktier og Repræsentantskabets Medlemmer og tilstedeværende Tjenestemænd tegnede yderligere 12.600 Kr. *A/S Plantningsselskabet Sønderjylland* har efterhaanden udvidet Aktiekapitalen til 168.000 Kr. og er blevet overordentlig velfunderet og har betydet meget for Plantningssagen i Sønderjylland, hvor det har erhvervet og



oprettet en stor og veldrevet Planteskole i Skærbæk og indkøbt og beplantet betydelige Arealer, ialt ca. 436 ha. Selskabet ledes af en Bestyrelse med Amtmand, Lensgreve *Schack* som Formand.

Daværende Assistent i Harreskov Plantage ved Kibæk, *Kr. Fromsejer*, blev forflyttet til Sønderjylland, hvilket viste sig at være et godt Valg, idet Fromsejer paa udmærket Maade forstod at komme i Forbindelse med Sønderjyderne. Arbejdet voksede stærkt, og der blev stiftet Plantager og Plantningsforeninger. Foruden Skovrider Fromsejer har Skovriderne *Heineth*, *Guldager*, og *Christensen*, Vorbasse, hver øvet en betydelig Indsats i Plantningsarbejdet i henholdsvis den nordvestlige og den nordøstlige Del af Landsdelen. Der er siden 1920 oprettet ca. 125 nye Plantager i Sønderjylland med et samlet Areal paa ca. 2300 ha, samtidig med, at der igennem Plantningsforeningerne er fordelt op imod 30 Mill. Planter ud over Landsdelen alene til Hegns- og Læplantninger. Den største Del af disse Planter er kommet fra *A/S Sønderjyllands Planteskole* i Skærbæk, der er en fuldt moderne og særdeles veldrevet Planteskole, der har betydet ganske overordentlig meget for Plantningssagen i Sønderjylland, og som ogsaa hvert Aar besøges af Foreninger og plantningsinteresserede i Sønderjylland.

Hedeselskabet købte i 1930 *Rends Hedegaard* beliggende lige ved Skelbækken i Nærheden af den gamle By Rends. Arealet er senere blevet udvidet, og der er købt en velbygget Ejendom til Bolig for en Skovfoged, saaledes at Arealet nu omfatter ca. 190 ha. I Tilslutning hertil har *Skibelundforeningen* indkøbt og beplantet et Areal paa ca. 75 ha, saaledes at der nu ved Landets sydlige Grænse opvokser en betydelig og god Plantage.

Plantningssagen i Sønderjylland har i de forløbne Aar haft gode Kaar og nydt Støtte fra mange Sider. Staten har fra 1932 ydet et ekstra Tilskud til Fredskovsplantager udover det Tilskud paa  $\frac{1}{3}$  af Anlægsudgifterne, der i Almindelighed ydes til Fredskovsplantagerne. Bevillingen hertil har været 10.000 Kr. om Aaret. Samtidig er der i disse Aar bevilget 10.000 Kr. som ekstraordinært Tilskud til Nedsættelse af Priserne paa Læ- og Hegnsplanter i Sønderjylland, saaledes at det har været muligt at udlevere Planterne med et Tilskud af omtrent  $\frac{2}{3}$  af Planternes Indkøbspris. Gennem Foredrag, Avisartikler m. m. er Landsdelens Beboere gjort stærkt interesserede i Plantningsarbejdet, og interesserede sønderjydske Kredse har oprettet store Aktieplantager. Det var derfor ogsaa naturligt, at Hedeselskabet, da man i 1934 fik Henvendelse fra en Kreds af københavnske Forretningsmænd, der gerne vilde gøre en Indsats for Plantningssagen, gjorde opmærksom paa, at en saadan Opgave passende kunde henlægges til Sønderjylland. Resultatet blev Oprettelsen af *A/S Københavns Plantageselskab* med en Aktiekapital paa 105.000 Kr., der erhvervede forskellige Plantnings-

arealer i Sønderjylland, ialt ca. 250 ha. Det bør nævnes, at dette Selskabs Vedtægter eller Love indeholder Bestemmelse om, at Selskabet aldrig maa give Udbytte, men at eventuelt Overskud engang i Tiden skal bruges til Plantningssagens Fremme.

\*

Efter at Skovrider Morville i Efteraaret 1921 var afgaaet ved Døden, og Kommitteret Dalgas derefter alene havde overtaget Ansvaret for Plantningsvirksomheden, rejste der sig paany Diskussion om Hedeplantagernes Fremtid. Saaledes rejser Ingeniør *Alex Foss* en stærk Diskussion i Pressen om Hedeskovbrugets Økonomi og slaar til Lyd for Oprettelsen af en Hedeforsøgsstation i Forbindelse med Statens forstlige Forsøgsvæsen, der særlig skulde tage sig af Forsøg i Hedeplantagerne vedrørende, dels Anvendelse af nye Træarter og dels nye og bedre Kulturmetoder og endelig Forsøg vedrørende Plantagernes Foryngelse samt Behandling ved Gennemhugninger.

Som Følge af Ingeniør Foss' Artikler i Berlingske Tidende i September 1923 fremkom der Indlæg fra baade Forstmænd og Plantageejere, som dels kritiserede selve Hedeplantagernes Økonomi dels henstillede, at Hedeselskabet tog sig mere af Afsætningsforholdene.

Ingeniør Foss hævdede, at Hedeselskabet, forsaavidt angik Plantning paa Heden, ikke kunde siges endnu at have løst sin Opgave, heller ikke hvad angaar Træsarterne i Plantagerne. Det store Spørgsmaal var om Hedeselskabet dog var inde paa den rette Vej, for i saa Fald kunde man lade Selskabet arbejde i Fred og uforstyrret. Der burde først og fremmest under Hedeselskabets Ledelse være et udstrakt Forsøgsarbejde støttet paa et sagkyndigt Laboratorium. I Stedet for at anvende Pengene alene paa at frembringe nye Plantager og Hegn, burde man hos Hedeselskabet kunne faa Svar paa en Række Spørgsmaal, som endnu var uløste.

En saadan Forsøgsstation burde optage en Række Undersøgelser af Aarsagen til Hedens Opstaaen, af en Række Træarters Levebetingelser paa den jyske Hede, af Aarsagen til det yderst ulige Klima, som meget ofte fremkalder Nattefrost. Ligeledes burde undersøges Betydningen af og Bekostningen ved en Jordbearbejdning og Omkostningerne ved Anlæg og Drift af en Skov. Forsøgsanstalten burde ogsaa undersøge, hvorfra der bør tages Frø og Planter.

Disse Diskussioner førte samtidig til, at Professor ved Landbohøjskolen *Weis* i Februar 1924 i det kgl. danske Landhusholdningsselskab holdt et Foredrag om vore Bøgeskove og Hedeplantninger og deri drog til Felts imod en altfor stærk Anvendelse af Rødgranen, som han mente i Løbet af nogle Generationer vilde ødelægge Jordbunden. Professoren henviste her til Forholdene i Sachsen, hvor Rødgranen



har dannet Grundlag for en blomstrende Papirindustri, men hvor Dyrkningen eller Foryngelsen af Rødgranskovene mislykkedes eller trues stærkt bl. a. af Svampeangreb og af den Egenskab hos Rødgranen, at den er tilbøjelig til at danne Mor. Professoren mente derfor, at 2. Generation af Rødgran i Hedeskovene vilde blive meget tvivlsom. Professoren konkluderede i, at der burde anstilles Forsøg med, hvilke Træarter man skal dyrke i Hederne, om det skal være Skovfyr, Sitkagran, Douglasgran eller vore hjemlige Løvtræer, Birk, Bøg o. s. v. Personlig mente Professoren, at man burde komme ind paa blandet Skov af forskellige Træarter, som det der kommer en naturlig Skov nærmest, og fordi de forskellige Træer saa ofte kan hjælpe hinanden i Kampen for Tilværelsen.

Paa Hedeselskabets Aarsmøde den 26. Juni 1924 i Herning behandlede Spørgsmaalet om et Samarbejde mellem Hedeselskabet, Statens forstlige Forsøgsvæsen og Dansk Skovforenings Gødningsudvalg. Statens forstlige Forsøgsvæsen henvendte sig til Hedeselskabet om Samarbejde samtidig med, at Forsøgsvæsenets Leder, Professor *Oppermann* nærmere udtalte sig om Sagen i Hedeselskabets Tidsskrift. Professor *Oppermanns* Forslag om et Samarbejde og Forslag til Overenskomst mellem Hedeselskabet og Dansk Skovforenings Gødningsudvalg debatteredes, og der vedtoges et Forslag til Overenskomst med Dansk Skovforenings Gødningsudvalg, hvoraf Professor *Helms* og Ingeniør *Foss* var Medlemmer, medens Professor *Weis* var Forsøgsleder. Efter denne Overenskomst skulde Hedeselskabet og Dansk Skovforenings Gødningsudvalg anstille Forsøg med Hedeplantninger, hvilke Forsøg skulde ledes af Professor *Weis* og Hedeselskabets Kommitterede. De Opgaver, som Forsøgsvirksomheden skulde tage op, skulde ligge indenfor Hedeselskabets Omraade, og Stederne for Forsøgene skulde bestemmes af Hedeselskabet efter Konference mellem Forsøgslederne. Hedeselskabet skulde til den fælles Forsøgsvirksomhed yde et vist aarligt Tilskud, foreløbig 3000 Kr. til Bestridelse af Professor *Weis'* Rejseudgifter og det videnskabelige Undersøgellesarbejde, der udførtes gennem Dansk Skovforenings Gødningsudvalgs Forsøgsvirksomhed. Hedeselskabet skulde betale Udgifterne til selve Forsøgenes Etablering paa sine aarlige Kulturbudgetter.

Der stilledes forskellige Hedearealer i Hedeselskabets Plantager til Raadighed for Forsøgene, bl. a. i *Mangehøje* Plantage ved Krunderup, i Plantagen *Dalgas* ved Viborg, i *Skovsønde* Plantage ved Sdr. Omme og i *Grindsted* Plantage.

Forsøgene med Løvtræer gav et negativt Resultat, medens derimod visse Bearbejdningsforsøg gav interessante Oplysninger, navnlig m. H. t. hvorvidt det var muligt at undgaa de fleraarige hidtil be-



Første Aars Høstafrøde paa afvandet og kultiveret, lavtliggende Arealer.

nyttede Brakninger af Heden, forud for Grankulturer. Forsøgene viser, at saalænge det er muligt ved Bearbejdning mellem Planterækkerne at holde Jorden løs, saa længe er Væksten fortrinlig efter en enkelt Skrælplojning med paafølgende Dybbehandling, men den sædvanlige Stampeperiode undgaas ikke, naar man ikke længere kan bearbejde Jorden mellem Rækkerne.

Resultatet af Gødningsforsøgene var negativt.



I 1929 udkom i Det kgl. Videnskabernes Selskabs biologiske Meddelelser VII en meget interessant Afhandling af Professor Weis: »Fysiske og kemiske Undersøgelser over danske Hedejorder med særligt Henblik paa deres Indhold af Kolloider og Kvælstof«, og samme Aar kommer i Dansk Skovforenings Tidsskrift Professor Weis: »Betragtninger over Hedejorders Værdi til Opdyrkning, Bidrag til en Omvurdering af vore Heder. Meddelelse fra Dansk Skovforenings Gødningsforsøg«. Disse Afhandlinger og Professor Weis' senere Undersøgelser vedrørende Hedejorders Beskaffenhed og Behandling fik megen Betydning for den senere Opdyrkning af Hedejord til Agerbrug og i det hele for Hedernes Kultivering saavel med Skov som til Agerbrug. Professor Weis' Undersøgelser vedrørende Hedejorder er overordentlig værdifulde og har været grundlæggende for den senere Vurdering af Hedejordens Anvendelse i Agerbrugets Tjeneste.

\*

Hedeselskabet indledede herefter et udvidet Samarbejde med Dansk Skovforenings Gødningsudvalg og med Statens forstllige Forsøgsvesen, hvilket Samarbejde gennem Aarene har været meget betydningsfuldt og udbytterigt. Planer og Forsøg med Foryngelse og Fornyelse af Plantager og Smaaplantninger tages op, og der gøres et Arbejde for at finde nye Veje.

I 1925 offentliggør *Chr. Dalgas* Piecen: »Nogle Erfaringer vedrørende Anlæg og Drift af Plantager« og i 1925 foreslaas oprettet et Trægasværk ved Birkebæk til Drift af et Savværk. Værket maatte imidlertid senere nedlægges.

Endvidere blev der indenfor Repræsentantskabet nedsat et Udvalg til Undersøgelse af nye Muligheder for Udnyttelse af Bjergfyren, hvilket Udvalg afgav Betænkning i 1927. Betænkningen omhandler Værdien af Bjergfy til Trædestillation, Apparater til Fremstilling af Trækulstjære og Træsyre, Beregninger vedrørende forventet Udbytte af Trækul og Tjære af Bjergfy, Undersøgelser vedrørende Anvendelse af Trækulsgas til Motorer, og Værdien af Trækul som Drivkraft i Forhold til Benzin.

Resultatet af Udvalgets Arbejde blev bl. a. en Række Forsøg med Drift af en Lastbil og en stationær Motor ved Hjælp af Trækul. Vanskelighederne var imidlertid for store — og vistnok fordi Chaufførerne fandt det for besværligt at køre med Trækul — førte Forsøgene ikke til positive Resultater. Der blev ganske vist anskaffet en Lastbil med Generator til Trækul, men kort Tid efter Anskaffelsen afhændede man Lastbilen.

\*

En Faktor af Betydning for Plantagernes Økonomi er Beskatningen. Hedeselskabet førte i Begyndelsen af 20-erne Forhandlinger med Regering og Rigsdag om en Lempelse af Hedeplantagernes Beskatning. 1903 var udkommen Lov om Ændringer i og Tillæg til de nugældende Regler for den kommunale Beskatning samt om Statstilskud til Kommunerne. I § 24 i denne Lov bestemmes, at nye, selvstændige Skovanlæg, der ikke er over 20 Aar gamle, naar Gennemsnittet af de paa vedkommende Jorder ved Matrikuleringen satte Takster er 5 eller derover, ikke kan inddrages under Paaligning af Ejendomsskyld. Denne Bestemmelse var imidlertid ikke tilfredsstillende og blev i Virkeligheden heller ikke praktiseret i synderlig Udstrækning. Resultatet af Hedeselskabets Forhandlinger med Regering og Rigsdag blev Loven af 1. Maj 1923 om Beskatning af Hedeplantager, hvorefter Hedeplantager, der er anlagt paa Jord til en Gennemsnitstakst af 3 Aar eller derunder og en Grundværdi, der ikke overstiger 200 Kr. pr. ha, i et Tidsrum af 60 Aar regnet fra Tilplantningens Begyndelse skal være fritaget for Ejendomsskyld til Staten.

I det nævnte Tidsrum af 60 Aar skal Ejendomsskyld til Aants-, Sogne- og Købstadkommune kun kunne paalignes de nævnte Hedeplantager af de paagældende Arealers Grundværdi, saaledes som denne fastsættes i Henhold til Lov Nr. 352 af 7. August 1922 § 3. Denne Lov berører ikke Fritagelsesbestemmelsen i Lov Nr. 85 af 15. Maj 1903.

\*

I Efterkrigstiden kneb det med Afsætning af Plantageprodukterne. Der var kun ringe Brug for Brænde, Tømmer kunde Plantagerne endnu kun producere lidt af og i hvert Tilfælde kun i mindre Dimensioner. Det var derfor ret vanskelige Forhold for Hedeskovbruget, men der blev gjort, hvad der kunde gøres for at hjælpe de private Plantager med Afsætningen af Produkterne. Allerede i 1912 oprettes i Guldborgland Plantage ved Viborg et Forsøgssavværk, hvor der arbejdedes med Anvendelse af Plantagetræ til forskelligt Brug, saasom Stakitter, Stakryttere, Lysthuse o. s. v. Savværket udvidedes gennem Aarene og har senere optaget Fabrikation af Siloer til Ensilage, Opskæring af Tømmer til Bygningsbrug, Sommerhuse o. s. v. Rundt om i de ældre Plantager oprettedes smaa lokale Savværker, ligesom der byggedes Ovne til Brænding af Trækul.

Undersøgelser i Udlandet gav Stødet til Produktion af Bjergfyrolie paa en lille Fabrik ved Birkebæk, og dette medførte igen Oprettelsen af *A/S Danapin*, der forædler Produktet og forhandler den Række af de nu saa kendte Danapin-Præparater, som med Danapin-Sæben og Danapin-Balsamen i Spidsen har vundet en saa smuk Position og ren propagandamæssigt har betydet ikke saa lidt ved at udbrede Kendskabet til Hedeselskabet og Hedeplantagerne.



Disse forskellige Ting var imidlertid ikke af afgørende Vægt for Hedeplantagernes Økonomi. Det betød mere, da Hedeselskabet gennem en Aarrække tog Agitationen op for Brug af Brænde, dels i Husholdningen, dels i Mejerierne. Brændet var een Gang overalt i Landet et almindeligt anvendt Brændsel, men det blev i de senere Aar næsten helt fortrængt af Kul og Koks ikke alene i Byerne, men ogsaa paa Landet. Der sattes ind saavel fra Hedeselskabets som fra Dansk Skovforenings Side med Agitation for Brug af dansk Brænde, saaledes at Ovnstøberierne interesserede sig for Sagen, og omkring 1930 kommer en Række Brændeovne paa Markedet. I 1934 udsendte Hedeselskabet en Piece i 40.000 Eksemplarer: »Dansk Brænde, dansk Brændsel«, og efterhaanden steg Ovnsalget og dermed Muligheden for Afsætning af Brænde. I 1938 solgtes der ca. 8000 danske Brændeovne.

I 1931 fremkom der paa et Repræsentantmøde Forslag om Start af en dansk Fabrik for Isolationsplader af Træ baseret paa Leverancer fra Hedeselskabets Plantager. Forslaget vakte Interesse. Fra Statens Side og fra forskellige Legater og Fonds skaffedes Midler til Forsøg under Ledelse af Teknologisk Institut, og det lykkedes virkelig at fremstille en dansk Isoleringsplade af Træfiber. Direktør *Smith*, Bruunshaab, der havde købt den nedlagte Klædefabrik i Trolldhede, var særlig ivrig for at fremme disse Forsøg og for at faa startet en Fabrik, og i Løbet af 1935 oprettedes en Fabrik i Trolldhede under Navnet *A/S »Trolldhede Plandeindustri«*. Plantaget træet oparbejdes her til Træfiberplader (Isoleringsplader) under Navnet *Danatex*, og der fabrikeres tillige nu de saakaldte Troldekt-Plader, en Slags Letbygningsplader bestaaende af Portland Cement og Træuld.

\*

**K**riseaaret 1932 var for Hedeselskabet og Hedeplantagerne et vanskeligt Aar. Statsbevillingerne blev nedskaaret, og Priserne paa Tømmer og Brænde faldt. Bestyrelsens Formand, Hofjægermester *Lüttichau* udtalte saaledes paa Aarsmødet i Tønder den 24. Juni 1932: »Det er ikke morsomt i en vanskelig Tid som denne at gaa ind i et Arbejde for en Sag som Det danske Hedeselskab, hvor der altid er Brug for nye Ideer og nyt Initiativ, men hvor man paa Grund af den for vort Land saa alvorlige økonomiske Tid stadig løber mod en Mur som Pengevanskeligheder.

I Stedet for at sætte nye Arbejder i Gang er det stadig Omkvædet: Nedsækning og Indskrænkning i Virksomheden. Vi er klar over, at den kommende Tid, dersom ikke de økonomiske Forhold bedrer sig, maa bringe en Nedgang i Arbejdet.«

Som et Resultat af Bestyrelsens Arbejde i det forløbne Aar næv-



\* Kornmark, Græsmark, Plantage og Lynghede mødes

nede Hofjægermester Lüttichau, at Bestyrelsen havde vedtaget, at der i Fremtiden ikke mere skulde plantes rene Bjergfyrplantager. Hovedformalet var oprindeligt, saa hurtigt som muligt at faa Lyngen kvalt og Jorden dækket. De mange Aars Erfaring og Udviklingen i Jordbehandlingen gør, at man nu allerede fra Begyndelsen af kan plante Træer, som vil gøre den første Afgrøde mere værdifuld og efter faa Aar skabe Skov, som er mere modstandsdygtig mod Vind og Vejr. Med den rette Jordbehandling kan man faa Løvtræer til at gro i Udkanterne som Skærm, selv paa de ikke allerbedste Jorder.



Denne Beslutning kendetegner, at man nu mente at være naaet til saa sikre Metoder til Frembringelse af Skov paa Heden, at man ved Hjælp af den dybe Jordbehandling, d. v. s. Reolpløjning, kunde undvære Bjergfyrrer som Forkultur, og som Middel til i særlig barske og udsatte Egne at være Pioner for Plantningssagen.

Senere Tider har imidlertid vist, at rene Bjergfyrplantninger ikke bør forkastes, men at rene Bjergfyrafdelinger i store Plantager har Betydning til Produktion af Brænde, hvorhos saadanne ved senere Underplantning i 30—40 Aars Alderen bryder store Plantagers Ensformighed og derved medvirker til at skabe et bedre Aldersklasseforhold.

Siden 1920 havde Pløjning med Traktor været almindelig i Plantagerne til Pløjning af Brandlinier og Skrælpøjninger, men først nogle Aar senere gik man i Gang med at anvende Traktorer til Reolpløjning og Undergrundspløjning. Til at begynde med spændte man to Traktorer for den store hannoveranske Reolplov og for en særlig konstrueret svær Undergrundsplov, alt efter som man ønskede total Reolpløjning eller den saakaldte Undergrundspløjning i opkammede Render. Bruagen af Traktor blev hurtig almindelig, og der konstrueredes forskellige saakaldte Alplove, der var i Stand til at reolpløje i en Dybde af ca. 45—50 cm. Den første saakaldte Alplov til Traktor bragtes frem af Dr. *Hasselbalch*, der benyttede den paa sin Gaard Heimdal i Vestjylland.

Anvendelse af mekanisk Trækraft betød et stort Fremskridt m. H. t. grundig og dyb Jordbearbejdning. Tidligere havde man jo maattet anvende Heste, og det var ikke let f. Eks. i vanskeligt Terræn med Sten eller dybtliggende Al at faa Arbejdet tilstrækkelig grundig udført. Ogsaa ved Rensning i Kulturerne gik man efterhaanden over til at benytte Traktor for Harven.

\*

**P**aa Aarsmødet i Tønder 1932 forhandlede ogsaa Hedeselskabets Forhold til Naturfredningerne, og Hedeselskabet indgik paa Fredning af visse Hedearealer tilhørende Selskabet paa *Oudrup Hede* ved Gatten i Nærheden af Løgstør.

Paa Repræsentantmødet i Haderslev den 26. Juni 1936 fremsatte to Repræsentanter, Folketingsmand *Vanggaard* og Professor *Mentz*, et Forslag til Opraab til Hedefredning og fik Repræsentantskabets Tilslutning til Udsendelse af en Opfordring til Befolkningen til Amt og Kommuner om at virke for Fredning af visse karakteristiske Partier af Hederne. Fredningen burde i særlig Grad omfatte bakket Terræn og Arealer, hvor der findes Kratpartier, Gravhøje, Hulveje o. s. v.

Hedeselskabet gik ved denne Resolution eller Vedtagelse ind for Fredning af visse Hedearealer, hvilket kunde synes noget i Modstrid



\* Der luges i Planteskolens Frøbed.

med tidligere Vedtagelser. Den 13. Marts 1926 indsendte Hedeselskabet saaledes en Henvendelse til Folketinget i Anledning af det i Folketinget den 17. December 1925 fremsatte Forslag til Lov om Naturfredning og til Skovpolitilov og anfører bl. a. i denne Henvendelse: »Lige-



som Dansk Skovforening mener Hedeselskabet, at ovennævnte Forslag rækker langt ud over Naturfredningens Omraade. De er ikke alene formede som Naturfredningslove, men tillige som Love om Færdselsret i Skove, og det tør vel siges, at Lovgivningen om Færdselsret i Skove maa høre hjemme under Skovlovgivningen og ikke under Love om Naturfredning.«

Paa Aarsmødet den 24. Juni 1930 i Odense havde afdøde Dommer *Esmann* fremsat Forslag til en Resolution vedrørende Fredningen af Randbøl Hede. Dommerens Forslag var saalydende: »Repræsentantskabet opfordrer Bestyrelsen til at søge Forhandling med Bevillingsmyndighederne om Køb af Vorbasse og Randbøl Heder til Fredning. Enten saaledes, at Staten bliver Ejer, eventuelt med Hedeselskabet som Tilsynsførende, eller at der bevilges Hedeselskabet Midler til Købet.«

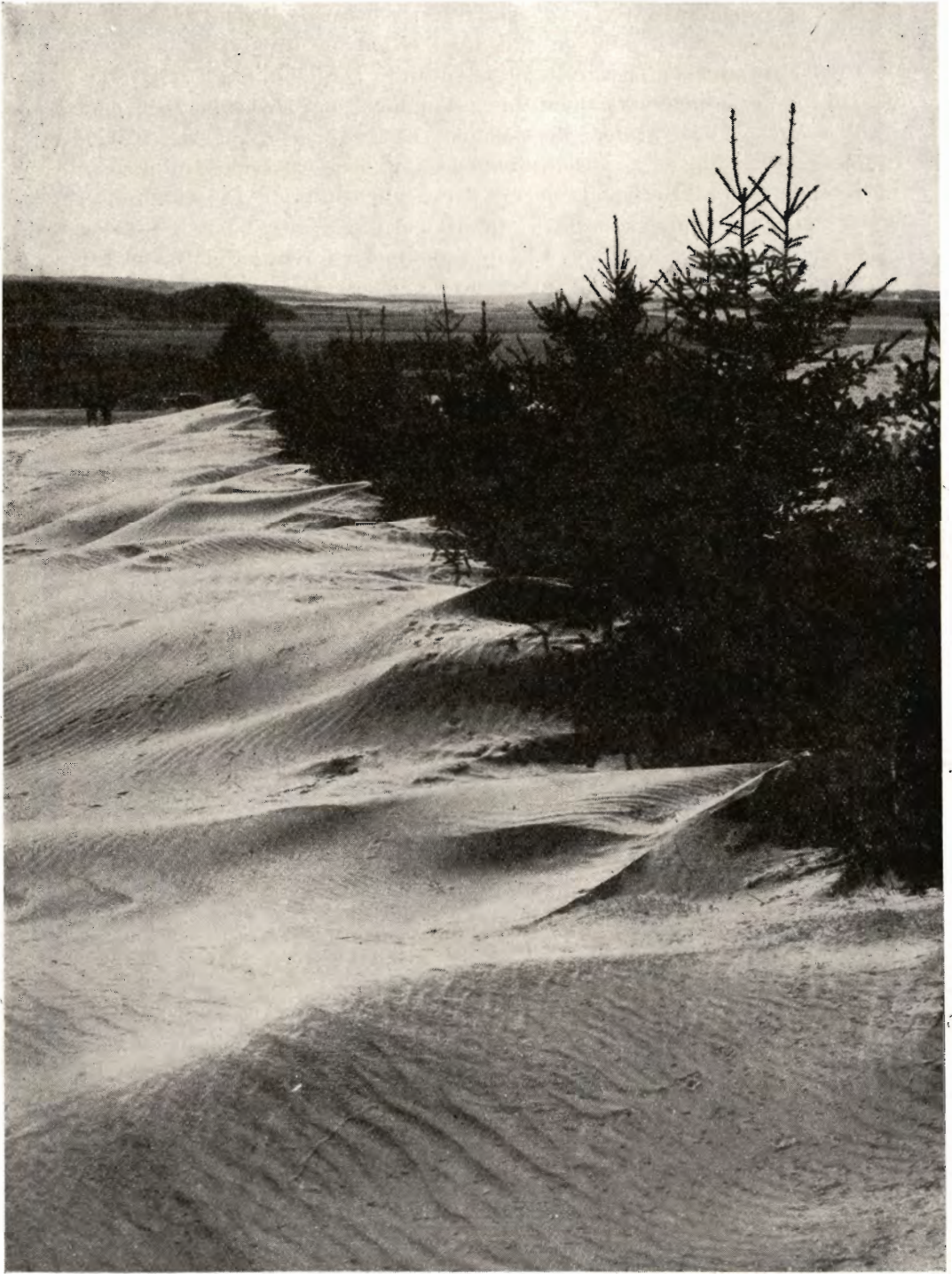
Resolutionen forkastedes med stort Flertal.

\*

Efter Kriseaaret 1932 rettede Priserne paa Plantageeffekter sig, og i Direktørens Aarsberetning paa Repræsentantmødet 1934 i Vejle udtaltes det, at saavel Brændesalg som Salg af Bygningstømmer og andet Gavntre har ligget nogenlunde godt med stigende Priser. 1932 kunde Hedeselskabet notere, at en jydsk Hedeplantage havde leveret alt det fuldkantede Tømmer, der skulde bruges til en ny Kommuneskole i Viborg, foruden Tømmeret til Tagkonstruktionen.

Den 8. Februar 1934 hjemsøgte store Dele af Landet af en frygtelig Orkan, der mange Steder anrettede store Ødelæggelser i Plantagerne, særlig i de gamle Plantager. Orkanen var dog stærk lokaliseret og hjemsøgte særlig Midtjylland og visse Egne af Øerne. Det gik i høj Grad ud over de Afdelinger i Plantagerne, der nylig var gennemhuggede, og hvor Gennemhugningen var ført stærkt. Ialt faldt der formentlig i de af Hedeselskabet ledede Plantager mellem 20—25.000 Kubikmeter Tømmer. I Almindelighed væltede Træerne paa Roden og kun 10—20 % knækkede over. Det lykkedes dog at realisere Tømmeret til forholdsvis gode Priser, men Genkultivering af de stormhærgede Arealer har været vanskelig paa Grund af Frost, Snudebilleangreb, Græs, Lyng o. s. v. Stormskaden indskrænkede sig ikke alene til de væltede Træer inde i Plantagerne, men Udkanterne led meget, og mange Træer ruskedes løse og faldt senere, ligesom der foregik Rodsprængninger, der gav Angrebsvilkår for Rod-Svampen, og det kan siges, at man endnu i Dag lider under Virkningerne af denne Orkan i Plantagerne. I Foraaret 1938 hjemsøgte Plantagerne af en lignende Orkan, dog knap saa voldsom som den første, men den kom fra Sydøst, fra modsat Side, og fortsatte de Skader, der var sket i 1934.

\*



\* Sandflugtsdriver efter Sandstormen i Foraaret 1938 bag enkeltstaaende Hvidgranshegn.



Nogen paalidelig Oversigt over Hugsten gennem Aarene af Gavntræ og Brænde i alle de ved Hedeselskabets Medvirken oprettede Fredskovplantager er vanskelig at opstille. Derimod har vi ret sikre Tal for Udviklingen i de detailedede Plantager og i Hedeselskabets egne Plantager. I 1914 var der i disse Plantager et bevokset Areal paa ca. 9000 ha, og der huggedes 724 Kubikmeter Gavntræ og 2686 Kubikmeter Brænde, ialt 3410 Kubikmeter, eller gennemsnitlig 0,38 Kubikmeter pr. ha. I de samme Plantager var det bevoksede Areal i 1938—39 ca. 14.000 ha, og der huggedes 12.746 Kubikmeter Gavntræ og 13.760 Kubikmeter Brænde eller ialt 26.506 Kubikmeter, gennemsnitlig 1,90 Kubikmeter pr. ha.

Man maa antage, at Udviklingen i de ikke detailedede Plantager har været nogenlunde den samme, saaledes at man kan regne med en gennemsnitlig Hugst af ca. 2 Kubikmeter pr. ha.

\*

Ved Rejser igennem Hedeselskabets forskellige Plantagedistrikter i Aarene 1934—35 faldt det stærkt i Øjnene, at adskillige private Fredskovsplantager trængte stærkt til Gennemhugning og til Fornyelse, og det var stadig Genstand for Overvejelser, hvorledes man skulde komme Ejerne af disse Plantager til Hjælp, saaledes at Plantagerne kunde faa den fornødne Behandling. Forsøg med Udsendelse af unge Forstmænd, der skulde vejlede og tale med Ejerne, førte ikke til noget. Ejerne hørte meget velvillig paa Vejledningen, men foretog sig intet, formentlig fordi de savnede Kendskab til Udtynding af Bevoksningerne og Oparbejdning af Træet.

For at løse denne Opgave optog Hedeselskabet i 1936 Forhandlinger med *Esbjerg Kommune*, som tidligere havde udtalt Ønske om at faa arbejdsløse beskæftigede ved Hedeselskabet, og i Esbjerg var man meget ivrige for at muliggøre et Samarbejde.

Baade fra Hedeselskabets og fra Esbjerg Kommunes Side var man klar over, at de unge arbejdsløse ikke straks var i Stand til at tjene tilstrækkeligt ved det uvante Skovningsarbejde, og man enedes derfor om at yde hver af Arbejderne et Tilskud paa 2 Kr. pr. Dag i de første 3 Maaneder. Det viste sig hurtigt, at dette Arbejde godt kunde udføres af arbejdsløse med nogen Vejledning, og Esbjerg Kommune og Hedeselskabet henvendte sig derfor til Socialministeriet med Anmodning om Støtte til dette nye Arbejde. Socialministeriet stillede sig velvillig, saaledes at man straks kunde udvide Arbejdet og begynde Gennemhugningen i flere Plantager. Denne første Tilskudsordning blev imidlertid snart erstattet med en anden, idet Foranstaltningen, der under Socialministeriet kaldtes B 1, maatte indordnes i bestemte Rammer.

Det blev bestemt, at Nybegynderne skulde arbejde paa Akkord,

men med en garanteret Minimumsfortjeneste. Denne Ordning maatte imidlertid ogsaa opgives, og man fik saa en Ordning, hvorefter der i Tilskud til de unge Mænd ydedes 1 Kr. pr. Dag i de første 3 Maaneder og gratis Logi i 6 Maaneder, hvorefter Arbejderne maatte klare sig selv med deres Akkordfortjeneste. *Det flyvende Skovkorps*, som det kaldtes, har efterhaanden arbejdet i 274 Plantager, som er bragt i Orden, gennemhuggede, undertiden underplantet, og Korpset har indtil nu beskæftiget dagligt omkring 70 Mand. Indkvarteringsspørgsmaalet ordnedes ved Anskaffelse af flyttelige Barakker til 6 Mand. Hedeselskabet udlægger Arbejdslønnen, sælger Effekterne, hvis Ejerne ønsker det, og Ejeren faar Overskudet. Af andre Opgaver, Korpset har taget op, kan nævnes Trækulsbrænding og Fremskaffelse af Foderlyng, af hvilket sidste der til Mejeriernes Fællesorganisation og Aarhus Olie-mølle er leveret over 2000 t i Efteraaret 1940.

\*

Gennem længere Tid var der mellem Landbrugsministeriet og Hedeselskabet blevet ført Forhandlinger vedrørende Statstilsynet med de gennem Hedeselskabet oprettede Plantager. I Henhold til Fredskovsloven af 1805 skal enhver Skov, der ved Køb skifter Ejer, underkastes Tilsyn af Statens Tilsynsførende med private Skove i vedkommende Amt i 10 Aar. D. v. s. en ny Ejer, som ikke ved Arv er kommet i Besiddelse af Skovejendommen, maa ikke hugge til Salg i de første 10 Aar af sin Ejertid uden efter Tilladelse af Landbrugsministeriet og Udvisning af Statens Tilsynsførende.

For de gennem Hedeselskabet oprettede Plantager var dette Forhold, at en ny Skovrider skulde gribe ind i Plantagens Drift, der igen hele sin Tilværelse havde været underkastet Hedeselskabets Tilsyn, meget generende, ligesom Ejerne heller ikke rigtig forstod dette Forhold, at Plantagerne nu skulde tilses af to Skovridere. Hedeselskabet var af den Anskuelse, at det burde betros Tilsynet med de af Hedeselskabet oprettede og ledede Plantager alene af den Grund, at Selskabet maatte anses interesseret i, at Plantagerne behandlede bedst muligt og ikke blev Genstand for Overlast ved et Ejerskifte, ligesom man mente, at Kontinuiteten i Plantagernes Drift let kunde forstyrres ved Indgriben udefra.

Regeringsmyndighederne var imidlertid af den Anskuelse, at Hedeselskabet som særlig interesseret i Plantagerne og som staaende i venskabeligt Forhold til Ejeren ikke var helt uvildig og ikke kunde siges at være fuldstændig neutral, ligesom man mente, at det til Tilsynet knyttede Politiofsyn kunde berede Selskabet Vanskeligheder overfor Ejerne. Hedeselskabets Bestyrelse mente imidlertid, at det vilde være en Styrkelse for Selskabet at overtage det tiaarige Stats-



tilsyn i Tilfælde af Ejerskifte, og at Selskabets Forstmænd, naar de kunde betros Ledelsen af Plantagerne under disses Tilplantning og videre Udvikling og tillige Ansvar for Statstilskudets rette Anvendelse, ogsaa maatte kunne betros det nævnte Statstilsyn. Forhandlingerne førte da ogsaa til, at Landbrugsministeriet under 3. November 1928 beskikkede Afdelingsleder for Hedeselskabets Plantningsafdeling, Kommitteret *Dalgas* til fra 1. November s. A. og indtil videre paa Statens Vegne at føre Tilsyn med de under Hedeselskabets Medvirken oprettede Plantager i Jylland. *Dalgas* varetog dette Tilsyn til sin Død i Efteraaret 1939 og afløstes af kgl. Skovrider *Kierkgaard*, *Palsgaard* Distrikt ved Nr. Snede. Ministeriet fandt det ikke rigtigt, at Hedeselskabets nuværende Leder af Plantningsafdelingen overtog dette Tilsyn, men antog efter Hedeselskabets Instilling Skovrider *Kierkgaard*, der er Repræsentant i Hedeselskabet til dette Hverv.

\*

*Ved Udgangen af 1915 ejede Hedeselskabet selv 26 Plantager med et samlet Areal af ca. 6508 ha, hvoraf var beplantet 4280 ha. I de forløbne 25 Aar er tilkommen 17 nye Plantager, saaledes at det samlede Areal af de af Hedeselskabet selv ejede Plantager nu er ca. 10.540 ha, hvoraf beplantet ca. 7500 ha.*

De største af de i de senere Aar indkøbte Plantager er *Harreskov Plantage* ved Herning, ca. 840 ha, der blev købt i 1928, og *Slauggaard Plantage* ved Vorbasse, ca. 430 ha, der blev købt i 1934, og *Frøstrup Plantage* ved Varde, ca. 228 ha, der blev købt i 1938. I 1940 købtes dernæst et stort Hedeareal af *Lyhne* og *Vium Heder* ved Varde, ca. 640 ha, hvor det efter Samraad med Socialministeriet er Hensigten at oprette en Ungdomslejr, hvis Medlemmer skal beplante og kultivere dette store Hedeareal.

\*

**L**æplantningsarbejdet, d. v. s. Arbejdet med at skaffe Læ for Marker og Husdyr mod Vinden, har lige fra Hedeselskabets første Begyndelse været anset for et af Hedeselskabets vigtigste Arbejder. Selvom der nu siden 1885, hvor de første Plantningsforeninger dannedes, er udleveret over 700 Millioner Planter, saaledes at et Net af levende Hegn nu omspænder store Dele af Midt- og Vestjylland og skaber det fornødne Læ for Landbrugene i disse Egne, saa findes der dog endnu store Strækninger, navnlig i Vest- og Midtjylland, som næsten er helt blottede for Læplantninger, og hvor Vinden frit kan udøve sin skadelige Virkning. Fra Statsmagtens og privates Side er der gennem Aarene udfoldet store Bestræbelser for at skabe Trævækst paa



Æltetørv paa Tørrepladsen.



Hederne og i Jyllands magre og vindudsatte Egne i Erkendelse af, at et Landbrug eller rettere sagt Betingelserne for, at der kunde leve Mennesker i disse Egne, var, at der skabtes Læ for den hærgende Blæst, der uden Hindring af Bakker og Skove for over det flade Land og piskede og afsved Kulturplanterne og bortførte Mulden og Saasæden fra de sandede Egne.

*E. M. Dalgas* var fuldstændig klar over, at her var en Opgave lige saa vigtig, som Vanding, Afvanding og Mergling, og at Læplantningssagen maatte løses, og at dette maatte ske i nøjeste Samarbejde med Befolkningen, saaledes som alle Hedeselskabets øvrige Opgaver efterhaanden er blevet løst. *Dalgas* var utrættelig i Bestræbelserne for at stifte lokale Plantningsforeninger. At disse har været livskraftige og har gjort en Indsats understreges i de senere Aar ved, at en Række af disse omkring 1885 stiftede Foreninger har fejret deres 50 Aars Jubilæum under stor Opmærksomhed fra Egnen. Plantningsforeningerne er selvstændige Foreninger, der ledes af stedlige, interesserede Mænd, som hver i sit Omraade agiterer for Plantning af Læhegn og Smaa-plantninger omkring Huse og Gaarde. Til hver Plantningsforenings Bestyrelse er der knyttet et Medlem, valgt af Hedeselskabets Bestyrelse, som Regel den stedlige Forstmand. Det kan siges, at denne Sammensætning af Foreningernes Bestyrelse har været til Gavn for Sagen baade m. H. t. Agitation og selve Plantningsarbejdet. Det er i Virkeligheden en heldig Ordning, at den lokale Forstmand af Hedeselskabet indvælges i Plantningsforeningens Bestyrelse. Det skaber et Tillidsforhold og et lokalt Kendskab, der i høj Grad har været medvirkende til at fremme Plantningssagen.

Der er nu oprettet ca. 70 Plantningsforeninger spredt over hele Landet, enkelte paa Øerne, og disse Foreninger er atter sammensluttet i De samvirkende Plantningsforeninger, hvis nuværende Formand er Folketingsmand *Nørskov*, Medlem af Hedeselskabets Repræsentantskab. Et Bevis paa det gode Samarbejde mellem Hedeselskabet og Plantningsforeningerne er bl. a., at Plantningsforeningerne ved Hedeselskabets 50 Aars Jubilæum oprettede et Rejselegat paa 6000 Kr. for Hedeselskabets Forstmænd. I 1927 kunde De samvirkende Plantningsforeninger fejre 25 Aars Dagen for sin Dannelse, og det var afdøde Gaardejer *Anders Levring* i Væth, der paa det Tidspunkt var Organisationens Formand, idet han i 1924 havde afløst Apoteker *Strøyberg* som Formand.

De forløbne 25 Aar har været præget af et støt og roligt Arbejde for Læplantningssagen, og der er aarligt udleveret 8—10 Mill. Læplanter til nedsat Pris.

Der er aabnet Adgang for Landbo- og Husmandsforeninger til at fungere som Plantningsforeninger og udlevere Planter til nedsat Pris



\* De gamle, brede Vejspor gennem Heden, som det maaske har ligget i Aarhundreder, kantet af marehalmklædte Sandflugtsdriver, og som man endnu enkelte Steder kan møde det.

med Statstilskud gennem Hedeselskabet, og denne Adgang benyttes i stor Udstrækning.

At Læplantningsarbejdet har vundet Anerkendelse viser bl. a. de store Legater, der er tildelt Hedeselskabet til Uddeling af Planter, til Præmiering af dygtige Plantemænd og i det hele til Støtte af Plantningssagen.



Den 30. September 1921 fandt der i Viborg et Møde Sted mellem Repræsentanter for De samvirkende Plantningsforeninger, De samvirkende danske Landboforeninger og De samvirkende danske Husmandsforeninger. I Erkendelse af Nødvendigheden af forøget Fremgang for Plantningssagen og da særlig med Hensyn til Hegns- og Læplantning havde Formanden for Hedeselskabets Bestyrelse, Kirkeminister *J. C. Christensen* udsendt Indbydelse til de interesserede Institutioner til et Møde i Viborg om Sagen.

Der opnaedes Enighed om, at der skulde samarbejdes mellem de 3 Organisationer, samt at Hedeselskabet skulde administrere Statsbevillingen, og altsaa have Ansvaret for Fordelingen af Pengemidlerne. Dette Samarbejde er foregaaet tilfredsstillende i de forløbne Aar paa Grundlag af et af Hedekommissionen i sin Tid fremført Forslag saalydende: »Til Fremme af Hegnsplantning saavel i Ejendomsskei som mellem Markskifter, samt til Læ- og Smaaplantninger paa indtil 5,5 ha, men ikke til Fredskovplantager og Skove, kan der ydes Statstilskud saavel gennem Hedeselskabet til Plantningsforeninger som gennem Landbo- og Husmandsforeningernes provinsielle Fællesforeninger til Landbo- og Husmandsforeninger. Der ydes Foreningerne et Tilskud lig  $\frac{1}{2}$  af Planternes Værdi (Indkøbspris), der fordeles saaledes:

- a. indtil  $\frac{3}{8}$  kan straks udbetales til Indkøb af Planterne.
- b. Resten  $\frac{1}{8}$  staar til vedkommende Forenings Raadighed til Renholdelse, Stedligt Tilsyn og eventuel Præmieringer o. lign. samt til Fremme af systematiske Anlæg af Hegnsrækker eller lign.

Tilskud kan ydes til Indkøb af almindelige Hegns- og Læplanter, men ikke til Allétræer og Frugtræer, Frugtbuske, Sirbuske og lign.

Regnskabet aflægges inden hvert Aars Udgang.

Det anslaaes, at der for Finansaaret 1922—23 til dette Formaal vil medgaa 200.000 Kr., der foreslaas opført paa en ny særlig Konto til Fremme af Hegns-, Læ- og Smaaplantning under Landbrugsministeriet.

Finansudvalget var dog betænkelig ved en saadan kalkulatorisk Bevilling paa Finansloven under de daværende Forhold, men Landbrugsministeren foreslog dog at forhøje den aarlige Bevilling til Smaaplantninger til 220.000 Kr. for Finansaaret 1922—23. Bevillingens Størrelse har vekslet noget gennem de forskellige Tider, men som Regel ligget omkring 150.000 Kr. Reglerne er blevet noget ændrede, idet Tilskudet til de enkelte Foreninger for Tiden er 50 % af de indkøbte Planternes Værdi, hvoraf 40 % maa ydes i Tilskud til Indkøbet af Planterne, medens 10 % staar til Foreningernes Raadighed til de saakaldte



Ombygning af en Bro ved et reguleret større Aaløb.



»Særlige Formaal«, saasom Anlæg af Demonstrationsplantager, Præmierung, Vejledning o. s. v.

Det vedtoges, at Hedeselskabet som sædvanlig skulde fordele Bevillingen mellem de forskellige Foreninger, et rent Beregningsarbejde, og det bestemtes, at Bestillingerne skulde være inde inden 15. Februar, idet dog de store Organisationer kunde udsætte Indsendelsen af Bestillingerne til 1. Marts.

En Følge af det indledede Samarbejde mellem Landboforeningerne, Husmandsforeningerne, Plantningsforeningerne og Hedeselskabet var Nedsættelsen af et kombineret *Læplantningsudvalg* med 2 Mand fra hver Forening. Udvalget skulde paatage sig Forsøg med Undersøgelse over de forskellige Træarters Egenskaber som Lætræer og foretage Maalinger vedrørende Lævirkningsforsøg, Afgrødemaalinger o. s. v. Udvalget udsendte i 1925 Opfordring til alle de nævnte Organisationer og Foreninger om at medvirke til Indsamling af Oplysninger om Læhegn. Ved dette Arbejde skulde der fremskaffes et omfattende Materiale, der kunde tjene til Belysning af hvilke Hegnsplanter, der fortrinsvis kunde bruges til Hegn i de vindudsatte Egne, og hvorledes Hegnene helst skulde plantes og behandles.

Der indkom til Udvalget ikke saa faa Besvarelser og der blev foretaget en Del Forsøg i Tilknytning til levende Hegn og med kunstige Skærme. Forsøgene og Undersøgelserne, hvorom der fremkom Beretning i 1938 i Foreningen af jyske Landboforeningers Planteavlberetning, tyder paa, at Lævirkningen strækker sig i betydelige Afstande ud fra Hegnet. Den er endnu tydelig ved 10—12 Gange Hegnets Højde, men hvorvidt der kan regnes med nogen Virkning udover 20 Gange Hegnets Højde, er Materialet for usikkert til at bevise. Forsøgene har af forskellige Grunde været mangelfulde, og der kunde ikke bygges videre paa dem i Arbejdet for Rejsning af Læhegn, idet der intet forelaa om Kvaliteten og Formen for det enkelte Hegn, ved hvilket Forsøgene var foretaget. Nogen Oplysning om det var enkeltrækkede Hegn eller flerrækkede, Løvtræ- eller Naaletræhegn, kort sagt gode eller daarlige Hegn forelaa ikke.

Læplantningsudvalget betragtedes derefter som opløst.

\*

Paa Foranledning af *Arbejdsløshedsraadet* havde Hedeselskabet i Tiden omkring 1935 udarbejdet forskellige Planer og Forslag til — indenfor Hedeselskabets særlige Omraader — gennem produktivt Arbejde at medvirke til Afhjælpning af Arbejdsløsheden.

Resultatet blev, at der i betydende Grad toges Hensyn til Forslagene, saaledes at der paa Fiansloven for 1935—36 blev optaget en ny Bevilling til Læ- og Hegnsplantning, idet den hidtidige Bevilling



paa 72.000 Kr. til Læ-, Hegns- og Smaaplantninger blev forhøjet med 14.000 Kr. som ekstraordinært Tilskud til Jordarbejde som Nødhjælpsarbejde. Disse 14.000 Kr. skulde benyttes i Egne, hvor Læ- og Hegnsplantning endnu stod tilbage, og Midlerne skulde fordeles med et Tilskud, der kunde dække den samlede Udgift til Jordarbejder og Renholdelse, hvor en Kreds af Lodsejere, eventuelt et helt Sogn, tog Opgaven op i Fællesskab ved Dannelsen af et Læplantningslaug og søgte Arbejderne udført ved Kommunens egen ledige Arbejdskraft.

Samtidig blev der ekstraordinært bevilget 6000 Kr. til Anvendelse til særlig Hjælp og Vejledning for Plantningsforeningerne ved Udtynding af Læbælter og Læhegn og for private Plantageejere ved Udtynding, Hugst og Nyplantning i Plantager og Smaaplantninger under den Forudsætning, at disse Foranstaltningers Udførelse vilde medføre Anvendelse af ledig Arbejdskraft.

Denne Bevilling paa 14.000 Kr. forhøjedes i 1936—37 til 30.000 Kr. samtidig med, at Smaaplantningsbevillingen forhøjedes til 100.000 Kr. Senere er disse 30.000 Kr. fikseret til 20.000 Kr. paa de aarlige Finanslove, medens Bevillingen paa 6000 Kr. blev forhøjet til 8000 Kr. og senere er indgaaet i de store nye Bevillinger til Ledelse og Vejledning paa Læplantningsomraadet.

Fra Hedeselskabets Side tages der nu med forøget Kraft fat paa Læplantningssagen. Der oprettes forskellige Læplantningslag, f. Eks. ved Haderup, hvor der udførtes betydelige Anlæg med Støtte af den førnævnte Bevilling paa 20.000 Kr. Hedeselskabet optager Film af Hegns- og Læplantninger og Sandstormsskader, og selve Arbejdet illustreres ogsaa ved Film, og der holdes Foredrag rundt i Landet efter Ønske af forskellige Kredse i Befolkningen, i Landboforeninger og Husmandsforeninger, hvilke Foredrag vækker stor Interesse. Det er aabenbart, at store Egne af Landet endnu ikke i tilstrækkelig Grad er forsynet med Læplantninger.

Ved Hedeselskabets Aarsmøde 1936 i Haderslev holdt Overingeniør *Irminger* et Foredrag om Læbælternes Betydning, grundet paa aerodynamiske Forsøg. Overingeniør *Irminger*, som var en af de tidligste Dyrkere af den aerodynamiske Forskning, og som er kendt for sin Indsats paa dette Omraade, udgav i 1936 sammen med Professor, Dr. techn. *Chr. Nøkkentved* ved polyteknisk Lærestanstalt en Bog: »Windpressure on Buildings«. Et af denne Bogs Kapitler behandlede Vindfelternes Forhold omkring hele og gennembrudte Skærme, og der gjordes opmærksom paa, at de levende Hegn i deres Virkninger paa en forbipasserende Vindstøm forholder sig ligesom den gennembrudte Skærm. Samtidig er der i Bogen paavist, at den gennembrudte Skærm giver et langt gunstigere Vindfelt end det tætte Skærm, som giver Anledning til skadelige Hvirveldannelser.



Dermed var det klargjort, at vi ved nærmere Undersøgelser af Vindfelter omkring levende Hegn af forskellig Type og Sammenligning med tilsvarende Maalinger omkring forskelligt konstruerede Skærme maatte kunne naa til en Inddeling af de levende Hegn i forskellige Klasser, idet der altsaa for hver udpræget Type af levende Hegn maa kunne findes en tilsvarende Skærmkonstruktion.

Hidtil har man lagt Hovedvægten paa, at Hegnene kunde trives og udvikle sig, og man har valgt de Træarter, der erfaringsmæssigt lykkes. Man har stævnet Hvidgranhegnene for at forlænge deres Levetid og udtyndet dem for det samme, men man var endnu ikke naaet til Klarhed over, hvad der virkede bedst, det stævnede eller ikke stævnede Hegn, det tætte eller mindre tætte Hegn, Hvidgran- eller Tjørne- eller Seljerønhegn.

Hedeselskabet har søgt og opnaaet et Samarbejde med Professor *Nøkkentved*, som har konstrueret en til Undersøgelserne egnet Vindmaalertype, med hvilken man har foretaget Forsøgsmaalinger paa polyteknisk Læreanstalt, og i Praksis ved Hegn i Marken, de sidste under Ledelse af Skovrider *Oldenburg*.

Resultatet af de første Undersøgelser foreligger i et Særtryk af Hedeselskabets Tidsskrift: »Lævirkningsundersøgelser og Typebestemmelser af Læhegn«, en Beretning om Forsøg udført i 1937 og foreløbig Bedømmelse af disse. Der redegøres her orienterende for en Række Undersøgelser vedrørende forskellige Maalinger af Læhegnets Virkninger overfor Vinden, saaledes at Hegn derefter kan typebestemmes. De i Beretningen fremsatte Resultater siger en hel Del om, hvorledes gode Hegn skal se ud, og om hvad vi ved Hegnenes Plantning og senere Behandling bør stræbe henimod, nemlig et Hegn, der nedsætter Vindens Hastighed med indtil 40—50 %. Maalingerne viser, at de gode nogenlunde tætte Tjørnehegn og Seljerønhegn maa foretrækkes eller et enkeltrækket velpasset Hvidgranhegn ikke aabent forneden. Hegnene maa være tætte forneden, aftagende i Tæthed opefter. Undersøgelserne maa naturligvis kun betragtes som en grov Orientering, som imidlertid har sin meget store Betydning, fordi det drejer sig om et Omraade, hvorom man hidtil har vidst overordentlig lidt. Nærmere Undersøgelser vilde være nødvendige for at komme til Klarhed over Enkeltheder, hvortil man endnu ikke har taget Stilling.

Man maatte endvidere have klarlagt Forholdet mellem Virkningerne af et beløvet og et nøgent Løvtrælæhegn, ligesom man ogsaa maatte naa til Klarhed over, hvorledes Lævirkningen bliver i Egne med mange levende Hegn, hvor Hegnene staar tæt. Udforskningen og Klarlæggelsen af dette Spørgsmaal var en helt ny Opgave. Mange andre Spørgsmaal maatte løses. Maalingerne og Undersøgelserne fortsattes derfor, og i December 1940 udkom i et nyt Særnummer af He-





\* Birkeplantning efter Bjergfyv paa lav Bund.



deselskabets Tidsskrift: »Fortsatte Lævirkningsundersøgelser«, Beretning om Forsøg udført i 1938—40.

*Som et samlet Resultat af disse Undersøgelser fremgaar det, at man maa tilstræbe samlede, saakaldte kollektive Plantninger over større Landskaber støttet af store og smaa Planter (Skove); disse sidste yder, som Undersøgelserne peger paa, mere langtrækkende Læ end Hegnene og bidrager til at nedsætte den frie Vindhastighed i stor Højde. Klimaet bliver derfor mindre barsk i en velbeplantet Egn end i en aaben Egn.*

Naar det er lykkedes at gennemføre disse Maalinger og udgive Beretninger herom, skyldes dette i særlig Grad den store Hjælp, Hedeselskabet hertil har modtaget fra *Tuborg-Fondet*.

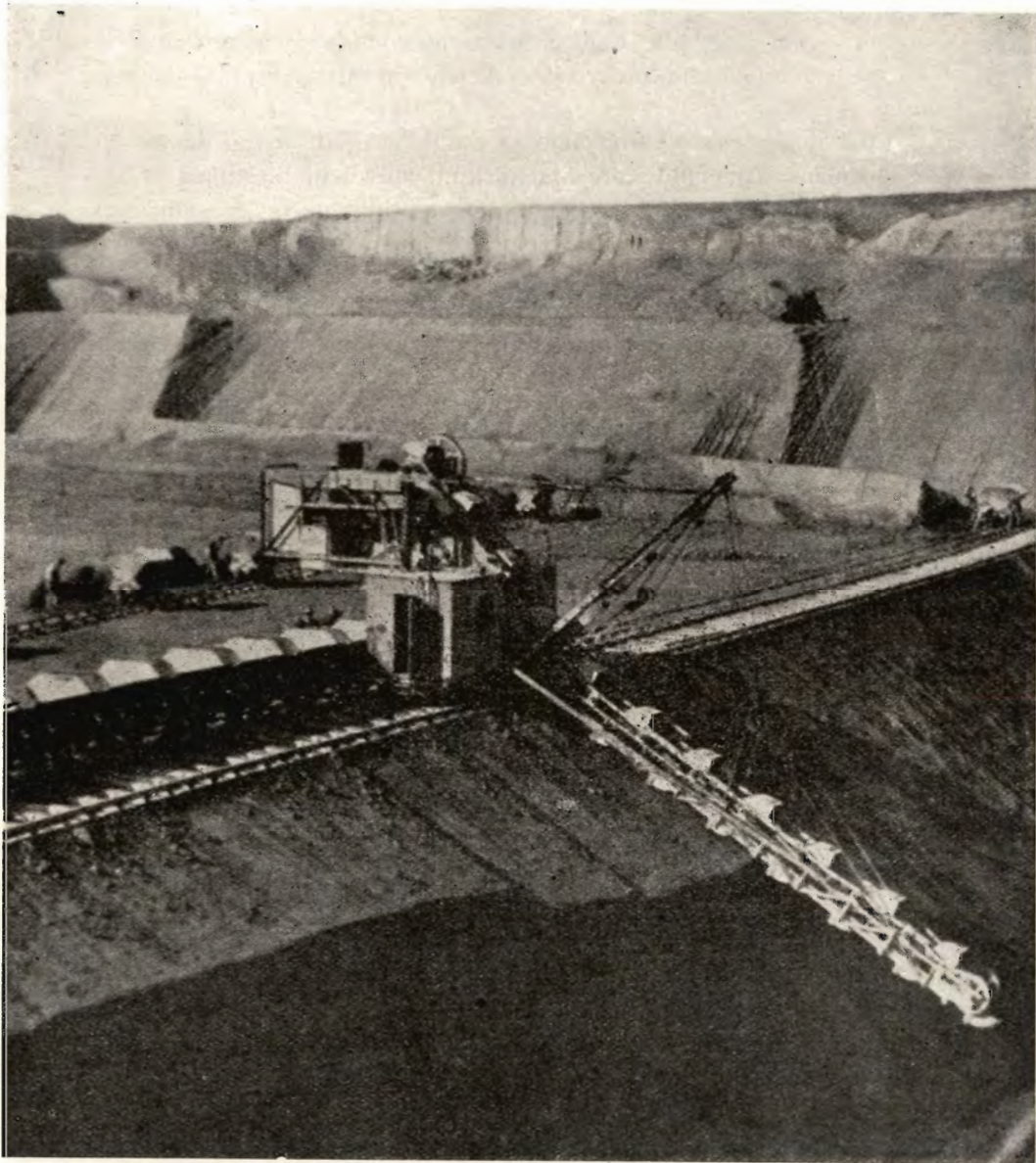
Den voldsomme Sandstorm i April 1938 gjorde Spørgsmaalet om Læplantninger særlig aktuelt, og bevirkede, at man Landet over med fornyet Interesse drøftede Maader og Metoder, som gjorde det muligt at forhindre ad Aare den Slags Ødelæggelser, som fandt Sted over store Dele af Jyllands lette Jorder, alle Vegne, hvor Læplantninger ikke var i Orden. Nogle af Landboforeningerne og Husmandsforeningerne i Fællesskab foretagne Undersøgelser umiddelbart efter Sandstormen viste, at den samlede Skade kunde vurderes til ca. 4 Mill. Kr. Det synes særligt som om det var Ringkøbing, Hjørring, Viborg, Randers, Aalborg og Thisted Amter, der var ramt af Stormenes Ødelæggelser.

Det faldt i Øjnene, at Arbejdet med at rejse de mange nye levende Hegn var et mægtigt Arbejdsfelt, hvor det, naar Sagen blev rigtig organiseret, var muligt at beskæftige mange ledige Hænder, saavel ved det nødvendige Jordarbejde som ved selve Plantningsarbejdet og ved Tiltrækning af Planter. Der blev i den Anledning ført Forhandlinger mellem Socialministeriet, Landbrugsministeriet og Hedeselskabet med det Resultat, at man blev enige om at forsøge organiseret et stortstilet Læplantningsarbejde over hele Landet, hvor der tiltrængtes Læplantninger.

Staten tilsagde beredvilligt sin Støtte i Erkendelse af Arbejdets samfundsmæssige Betydning, yderligere understøttet af, at der gennem et saadant Arbejde er Muligheder for at skaffe mange Mennesker Arbejde, som virkelig er produktivt Arbejde.

Arbejdet blev derefter organiseret med »Det flyvende Skovhuggerkorps« som Mønster og med Skovrider *Oldenburg* som Leder. Siden Foraaret 1938 har næsten hele Tiden ca. 400 Mand været i Virksomhed med Læplantning ud over Landet. I Foraaret 1941 ventes Korpset udvidet til 1000 Mand, og Arbejdet er paa dette Tidspunkt forberedt i ca. 300 Læplantningslaug.





\* Fra Danmarks største Mergelleje, Hannerup Mergelleje ved Holbæk.

Socialministeriet betaler Arbejds løn til Gravning og Plantning, medens Landbrugsministeriet yder 50 % af Indkøbsprisen for Planterne og betaler Planlægning, Arbejdsledelse, Tilsyn og lignende.

Lodsejernes Andel blev udtrykt i Statens Krav om, at der skulde dannes Plantningslaug, saaledes at der ved Plantningen kunde fremkomme Hegnssystemer, der kunde nedsætte Vindstyrken over et større



Omraade samt i, at alle Laugsmedlemmer skulde forpligte sig til at frede og renholde Plantningerne saalænge, indtil de kunde klare sig selv.

Efter nogen Betænkning modtog Landboerne da ogsaa den Støtte, der igennem de nævnte store Statstilskud ydes dem til Anlæg af Læplantninger, og Forstaaelsen af, at der samtidig gøres en samfundsgavnlig Gerning ved at skaffe Arbejde til unge arbejdsløse og derved træne dem op til nyttige Samfundsborgere, er bleven almindelig.

Den 1. December 1940 var plantet 4000 km Læhegn, hvortil medgik 4 Mill. Planter, og der er pr. 1. December planlagt 125 Lag omfattende 8500 km Hegn, hvortil skal anvendes ca. 14 Mill. Planter med en Arbejds løn paa ca. 1,6 Mill. Kr.

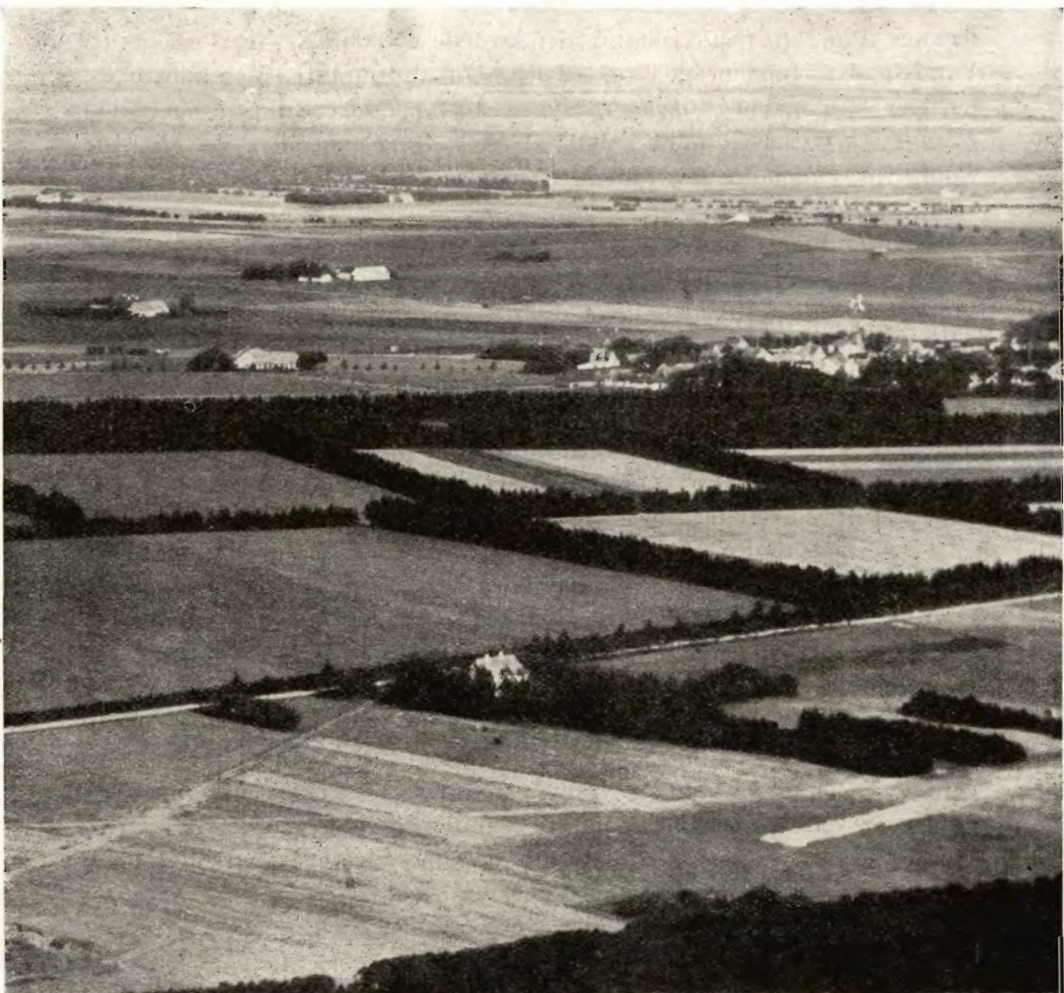
\*

Efter Forhandling med Jagtraadet havde Hedeselskabet forsøgsvis i 1937 paataget sig en ny Opgave, og det var Tilsyn med og Vejledning ved de for Jagtfondens Midler udførte Vildtplantninger rundt om i Landet, naturligvis i Samarbejde med Jagtkonsulenterne. Hedeselskabet med sin Organisation af Plantningsfunktionærer udover Landet har gode Betingelser for at medvirke til et nyttigt Arbejde paa dette Omraade. Der er skabt god Kontakt mellem Jagtkonsulenterne og Hedeselskabets Forstmænd, der sammen tilser og planlægger Jagtplantningerne. Hedeselskabet modtager til Rejseudgifterne 20 % af Planternes Værdi. Jagtraadet bevilgede i 1938 et Beløb af 20.000 Kr. til Indplantning af Jagtplanter i de kollektive Læplantninger, men da Lodsejerne ikke var særlig begejstrede herfor, foreslog man Jagtraadet at anvende Beløbet til Plantning af de saakaldte Jagtplanter i Udkanter af Plantager og langs Veje og Brandbælter, hvilket formentlig baade vil stabilisere og forskønne disse Udkanter og gavne Vildtet. Ved Jagtplanter forstaar man egentlig alle Slags Buske og Træarter lige fra Tornblad til Bøg. Jagtraadet tog med Interesse mod dette Forslag og har senere bevilget endnu større Beløb til dette Formaal.

\*

Hedeselskabets Arbejde gaar ikke alene ud paa at beplante og opdyrke øde Hedestrækninger, men man kan med nogen Ret sige, at Hedeselskabets arbejdsmæssigt mest omfattende og nationaløkonomisk set i Øjeblikket maaske mest betydende Arbejde gaar ud paa at skaffe Landbruget af med Jordens skadelige Vand.

Det vil vides, at Hedeselskabet straks ved Stiftelsen i 1866 paa-begyndte Anlæg af Vandingskanaler og Overrislingsanlæg i Hedeegnene, hvilket Arbejde fremmedes stærkt, saaledes at det i det væsentlige var afsluttet omkring Aar 1900.



Flyvebillede af tidligere Hedeegn sydøst for Grindsted.

Nu er det *Afvandingsarbejderne*, der særlig lægger Beslag paa Hedeselskabets Arbejdskraft. Ved Afvandingsarbejder forstaas Vandløbsreguleringer, kunstige Afvandinger, Rørledninger og Dræninger og ogsaa Inddigningsarbejder.

Ved en Vandløbsregulering tilsigtes tilvejebragt forbedrede Afvandingsbetingelser, for de langs Vandløbene liggende vandlidende Arealer, og dette søges opnaaet ved Udretning af Vandløbene ved at give dem en passende Dybde og Bredde o. s. v. Naar Hovedvandløbet er reguleret tages fat paa Detailafvandingen, d. v. s. Afdræningen af de omliggende Arealer, hvorfra det skadelige Vand kan afledes til Hovedvandløbet.

Som et Eksempel paa et større Afvandingsarbejde i Nutiden kan



nævnes *Aamosen* paa Sjælland, der kostede 455.000 Kr. og forbedrede Vandstandsforholdene paa ca. 3300 ha. Af andre større Vandløbsreguleringer kan nævnes *Susaaen*, *Stevns Aa* og *Tudse Aa* paa Sjælland, *Brende Aa* paa Fyn samt i Jylland *Nips Aa*, *Kongeaen*, *Aarhus Aa*, *Ryom Aa*, *Havmølle Aa*, *Tim Aa*, 3 *Hovedvandløb i Thy*, *Uggerby Aa* og *Liver Aa*.

Som tidligere nævnt har Hedeselskabet nu en Række Grundforbedringskontorer fordelt ud over Landet, nemlig i *Hjørring*, *Aalborg*, *Viborg*, *Herning*, *Aarhus*, *Vejle*, *Varde*, *Haderslev*, *Aabenraa*, *Tønder*, *Odense*, *Slagelse*, *Nykøbing Falster* og *København*, og en Del af disse Kontorer har igen mindre Kontorer i Oplandet. Disse Kontorer sorterer under Kulturteknisk Afdeling eller Mose- og Engafdelingen saaledes, at begge Afdelinger har Kontorer i Viborg og Tønder, medens Kontorerne i Slagelse og København henhører under Kulturteknisk Afdeling, Resten under Mose- og Engafdelingen.

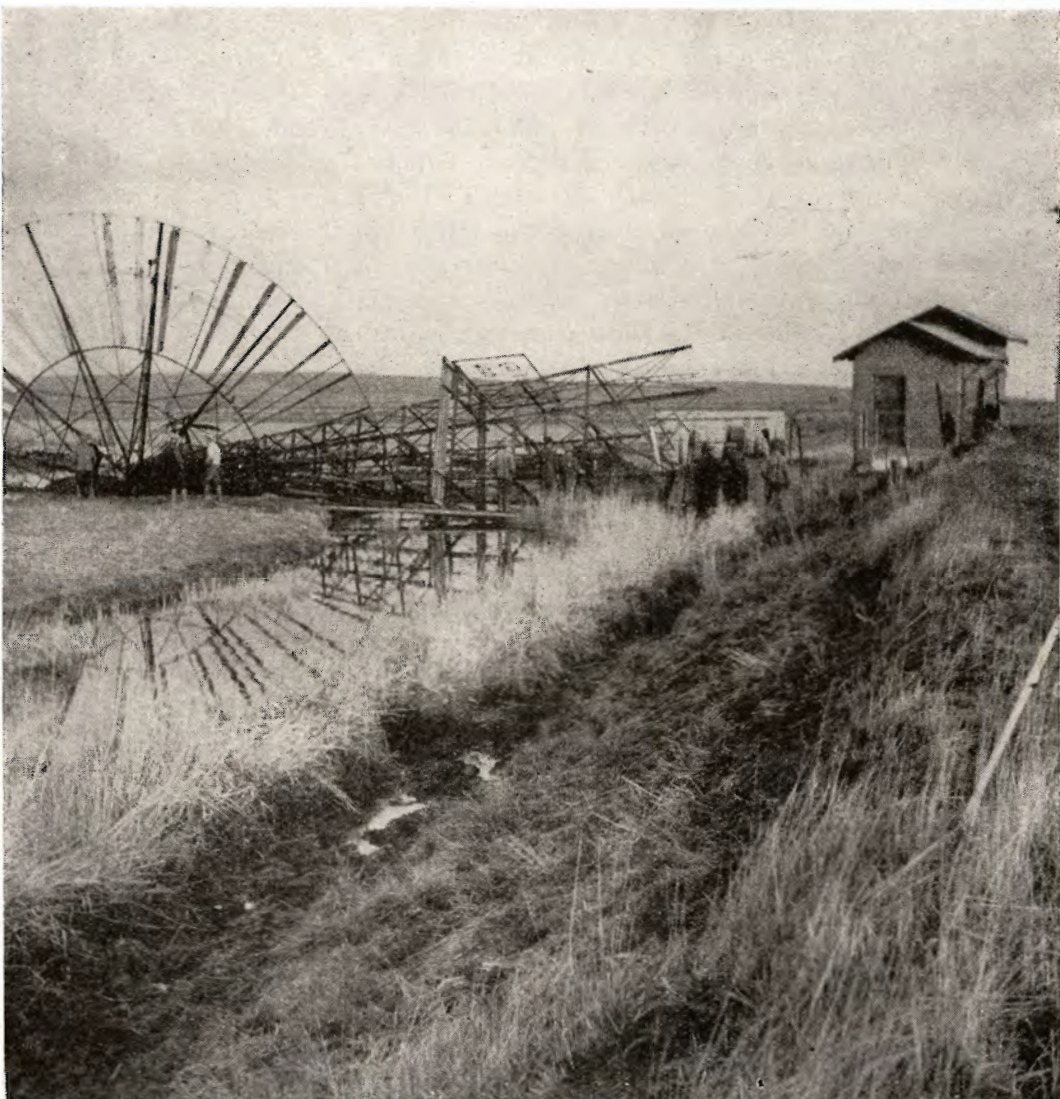
De fleste af disse Kontorer er oprettet i de forløbne 25 Aar. Før 1916 fandtes kun Kontorer i Aalborg, Herning, Viborg og Tarm (Varde). Denne Udvikling viser, hvorledes Hedeselskabets Afvandingsvirksomhed har taget Fart i disse Aar.

Hedeselskabets saakaldte *Grundforbedringsvirksomhed* omfatter Afdelingerne: *Kulturteknisk Afdeling*, der væsentligst beskæftiger sig med Inddigninger, kunstige Afvandinger og større Vandløbsreguleringer, *Mose- og Engafdelingen*, som hovedsagelig varetager Detailafvandinger (Dræningsarbejder), mindre Vandløbsreguleringer og Opdykningsarbejder o. lign., *Mergelafdelingen*, der varetager Arbejdet med Landets Forsyning med Mergel og Gødningskalk, og endelig *Afdelingen for Undersøgelser og Forsøg*, som arbejder med Jordbundsundersøgelser, herunder bl. a. Kalktrængsundersøgelser, Dræningsforsøg, Moseindustri o. s. v. Mellem disse Afdelinger, hvis Ledere tidligere er omtalt, er der et naturligt og nødvendigt Samarbejde, idet den ene Afdelings Arbejde ofte griber ind i den anden Afdelings Arbejdsomraade eller maa søge dennes Assistance til særlige Opgaver.

Medhjælperne under den kulturtekniske Afdeling bestaar især af Civilingeniører og Konstruktører, medens Mose- og Engafdelingen særlig beskæftiger Landbrugskandidater og Konstruktører, hvilket ogsaa gælder Mergelafdelingen og Afdelingen for Undersøgelser og Forsøg, den sidste Afdeling har dog knyttet nogle Civilingeniører og Laboranter til Afdelingens Laboratorium.

I 1916 var der 3 Navne, der særlig gjorde sig gældende i Grundforbedringsvirksomheden: Ingeniør *Claudi Westh*, Civilingeniør *K. Thomsen* og Dr. phil., senere Professor *Mentz*.

Ingeniør *Claudi Wesths* Overgang til Statens Grundforbedringsvæsen i 1918 medførte, som omtalt tidligere, at daværende Distrikts-



\* Den gamle Vindmotor har ikke tilstrækkelig godt klaret Opgaven at pumpe Vandet op over Diget, hvorfor den nu er afløst af den moderne automatisk-elektriske Pumpestation.

bestyrer *Westergaard* i Herning blev forflyttet til Viborg og blev ansvarlig for Mose- og Engafdelingens Virksomhed, og ved Kr. Thomsens Død i 1918 blev Civilingeniør *Karl Thalbitzer* ansvarlig for Kulturteknisk Afdeling, medens Dr. phil. *Mentz* varetog Moseindustrien og de særlige Moseforsøg og Moseundersøgelsesarbejder indtil sin Udnævnelse i 1924 til Professor ved Landbohøjskolen i København.

\*



Grundforbedringsvirksomhedens Udvikling, og da særlig Afvandingsvirksomheden, har været nøje tilknyttet til den tilsvarende Udvikling m. H. t. Lovgivningen om Laan og Tilskud til Grundforbedring.

I Juni 1917 havde Loven af 28. Maj 1880 om Vands-Afledning og Afbenyttelse faaet et stærkt paakrævet Supplement i den saakaldte Pumpelagslov, saaledes at det nu var betydeligt lettere at arbejde med Sagerne, og Udviklingen begynder derefter at gaa hastigt fremad. Der forberedes og gennemføres i de følgende Aar mange betydningsfulde kulturtekniske Arbejder, saaledes samlede Planer for *Randers Fjordenge* i 1918, *Rejsby-Diget* paabegyndes i 1921. *Væth Engene* afvandes, *Darum-Tjæreborg-Diget* og *Diget paa Rømø* fuldføres i 1928. Af andre specielt kulturtekniske Arbejdsomraader kan nævnes *Køng Mose* i Sydsjælland, *Kolindsund*, *Skive Enge* og Planerne om *Landvinding i Vadehavet*.

Omkring 1916 var den egentlige Planlægning af Afvandingsarbejder hovedsagelig baseret paa større tekniske Arbejder, væsentlig udført af kulturteknisk Afdeling, medens Mose- og Engafdelingens Arbejde navnlig omfattede *Mosekultiveringsarbejder*. I 1915 ydede Mose- og Engafdelingen saaledes kun 157 Vejledninger, udarbejdede 43 Kulturplaner, og 31 Reguleringer af Vandløb. Sammenlignet med de senere Aar, hvor Mose- og Engafdelingen f. Eks. i 1940 planlagde og fuldførte 2000 Dræningsarbejder paa et samlet Areal paa 9300 ha og samtidig gennemførte 133 Vandløbsreguleringer for 2236 ha, er det en Udvikling, som ingen kunde forudse i 1916.

(Fortsættes i næste Nummer.)

\*



LEVERANDØRER TIL DE SAMV. PLANTNINGS-  
FORENINGER OG HEDESELSKABET



Johannes Rain & Søn

SKOVFRØKONTORET

København-Valby



**Brostrøms**  
Planteskole

VIBORG  
ved C. Nielsen  
Telefon 42

leverer alle  
**Planter for Have,  
Mark og Skov —**

*Haardføre og veldrevne  
Arter for ethvert Formaal*

Forlang Tilbud  
Vi garanterer Kvaliteten

**PALUDANS  
PLANTESKOLE**

— KLARSKOV —  
30 Tdr. Land.

Skovplanter,  
Hæk- og Hegsplanter,  
Allétræer,  
10 Millioner Prikleplanter.

Forlang Prislste.

TELEFON KLARSKOV NR. 9.

Frøavlscetret Hunsballe

Holstebro  
Telefon 533

Frøavl  
og Frøhandel

*Hulkjærhus*  
Planteskole

*Rødkjærsbro*

*Telefon Ans 25*

*Planter til  
Skove  
Læhegn  
Haver*

**A/s Skive Markfrøkontor**

Grundlagt 1896  
Telf. 94 Skive

Frøavl Frøhandel

**Frøcontoret**

(for undersøgt Markfrø)  
— Grundlagt 1887 —

**KOLDING**  
Telefon 43

**P. KRUSES  
PLANTESKOLE**

- MUNDELSTRUP -  
Telefon Tilst Nr. 7

**Skovplanter  
Haveplanter**

Forlang Prislste eller Tilbud

Aktieselskabet

**AARHUUS PRIVATBANK**

— stiftet 1871 —

Aarhus:  
Hovedkontor.

København:  
Nygade 1.

Aktiekapitalen & Reserver ca. 17 Mill. Kr.  
hæfter til Sikkerhed for alle Indskud.

**A/s Varde Staalværk, Varde.**



1. Kl. Staalstøbegods til Tip-  
vognshjul, Bremsklodser og  
andet Entreprenørmateriel. —

Ildbestandigt „Vardan“. — Manganstaal.

**Varde Bank**

Esbjerg Afdeling

Kongensgade 62  
og Fiskerihavnen



# Anvend Tørvestrøelse ved Dræning.

Paa Jorder med fintsandet Undergrund kan en Tilsanding af Drænrørene forebygges ved Anbringelse af et Lag Tørvestrøelse („Hundekød“) omkring Stødfugerne, ligesom Tørvestrøelse med Fordel benyttes ved Dræning i stiv Lerjord. Spørg Hedeselskabet.



Brug **RANDERS REB**

## Mejeriernes og Landbrugets Ulykkesforsikring.

Tell. 14.350. - Gensidigt Selskab. - Reventlowsg. 14, Kbhvn. V.

Ansvarsforsikring



Automobillforsikring

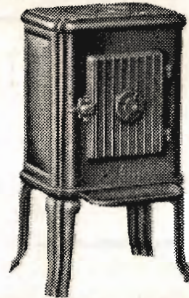
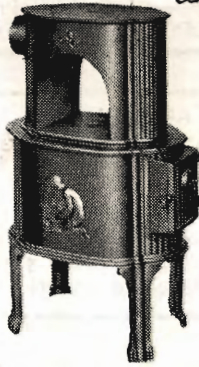
Henvendelse til Kredsens Tillidsmand eller til Kontoret.

## RIBE Brændeovne og Tørveovne

Til indenlandsk Brændsel og Briketter anvendes med størst Fordel vore nye Modeller.

*Brochure paa Forlangende*

*Henvend Dem til vore Forhandlere eller til os.*



**A/S RIBE JERNSTØBERI · RIBE**  
GRUNDLAGT 1848 · TELEFON 261 & 262

## Skive Cementstøberi

Knud Østergaard  
Telefon 921

### Normrør

med Garantimærket

Imprægnering

— Brøndrør —

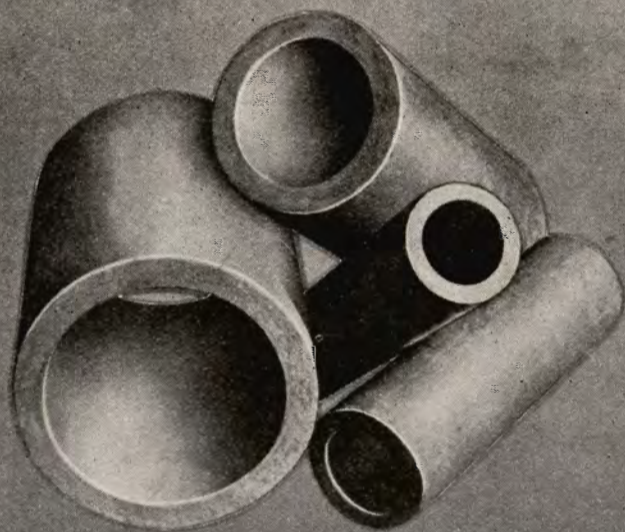


# Trifoliums Frø

giver stor Høst.



# Drænrør



JYDSKE TEGLVÆRKERS SALGSKONTORER





Aktieselskabet  
De forenede Teglværker  
Egersund  
Telefoner Nr. 13 og 14

---

*Anbefaler prima Drænrør i Størrelser fra 1½" — 18"  
Levering over hele Landet med Biler, Skibe og Bane  
til billigste Priser.*

# Landsforeningen Dansk Betonvare-Industri

Østjysk Afdeling

## RUD. SACK

### *Radsaamaskiner*

Den gamle **Rud. Sack**-Radsaamaskine erobrede sig Verdensry for sin uforlignelige Kvalitet og Holdbarhed. Den nye Model i **Rud. Sack** med sin Forgængers gode Egenskaber til fulde i Behold — men udstyret med de allersidste nye Forbedringer, bl. a.

**Gearkasse — Gummisaahjul — emall. Bundklapper — forbedret Autoudstyr og saa fremdeles,**

opfylder til Fuldkommenhed alle de Krav, som stilles til en 1. Kl.s moderne Radsaamaskine, og med den allerstørste Nøjagtighed udsaar den saavel Korn som Roefrø fra det mindste Kvantum til den største Udsæd. — Kort sagt: De bliver tilfreds med **Rud. Sack**,

Henvendelse til Odense Telefon 5999 eller

**OLE SØRENSEN & CO. A/S**

ROSKILDE

KOLDING

NYKØBING F.

Tlf. 1290

Tlf. 133 - 466 - Statstlf. 10

Tlf. 200

## Den almindelige Brandforsikring

for Landbygninger, oprettet ved kongelig Anordning

af 1792

Brandforsikrer Bygninger — færdige og under Opførelse — med fast Inventar. Indtegn ng sker gennem Branddirektoraterne, Kredsformændene eller de lokale Sognevurderingsmænd.

Pr. 1/1 1940 indtegnet over 328.000 Ejendomme med en samlet Forsikringssum af over 8 Milliarder Kr.

Hovedkontor: Stormgade 10, København K., Tlf. C. 1100



# ANDELS-PENSIONSFORENINGEN

Rosenørns Alle 1. Tlf. Central 2728-15157. (Gensidigt Pensionsforsikringsselskab.)

København V.

Pensionsforsikringer, Liv-, Overlevelsels- og Børnerenter.

Oliekager skal i Aar  
erstattes gennem  
egen Avl.

Her kommer **Bælgplanterne** i første Række, og hvad enten det drejer sig om Kløver, Lucerne, Lupin, Ærter eller Vikker, er disse Planter særlig kalitrængende. Derfor bør man ikke undlade at give disse Afgrøder

## 40% Kaligødning

## Kaas- Briketter

Hovedforhandler:

Nordjyllands

Kulkompagni

Nørresundby

Telefon 4227 - 4238

Fabrik: Kaas

Telf. Kaas 11.

SKIVE

DISKONTOBANK

Kontortid 9-12 og 2-5

Filial i Haderup

## Landbrugslotteriet.

Største Gevinst Værdi 80,000 Kr. Præmie 10,000 Kr. Ialt i en Serie 38,000 Gevinster + en Præmie. — Tils. Kr. 1 Million 823,460. — Trækkes samtidig med Klasselotteriet. Lodsedler faas hos alle Kollektørerne samt i *Hoved-Kollektionen, Frederiksberggade 2, København K.*

## Lyskopi - Zinktryk

Aarhus Lys- & Zinktrykanstalt

Frederiksalldé 60, Aarhus

## Alt i prima røde Drænrør.

Silkeborg, Herning og omliggende  
Teglværkers Salgskontor

Torvet 6, Silkeborg

Telefon 1200

repræsenterende følgende Værker:

Silkeborg Teglværk.

Lysbro Teglværkers Eftfl.

De Forenede Teglværker,

Lysbro.

Vinderslevgaard Teglværk.

Paarup Teglværk.

Bjødstrup Teglværk.

Gjern Teglværk.

Give Dampteglværk.

Visgaard Teglværk.

Højriis Teglværk, Ikast.

De Forenede Midtjydske  
Teglværker, Herning.

Ejstrup Teglværk.

SPAR PAA DERES BRÆNDSEL

ISOLER MED *Danatex*

AXEL PRIOR Akts.  
Bredgade 33 - Centr. 23  
KØBENHAVN K.

A/s L. HAMMERICH & CO.  
Grønnegade 57-59 - Tlf. 7050  
V. Ringgade - AARHUS

*Flere Foderenheder  
paa egen Jord  
ved*

**KALKSALPETER Norig**

## Esbjerg Andels-Svineslagteri

TLF. 1903—4—5  
STATSTLF. 28  
TELEGRAMADR.:  
SLAGTERIET

Svineslagteri  
Kreaturslagteri  
Pølsefabrik  
Konservesfabrik  
Destruktionsanstalt

## Jydsk Grundejerkreditforening

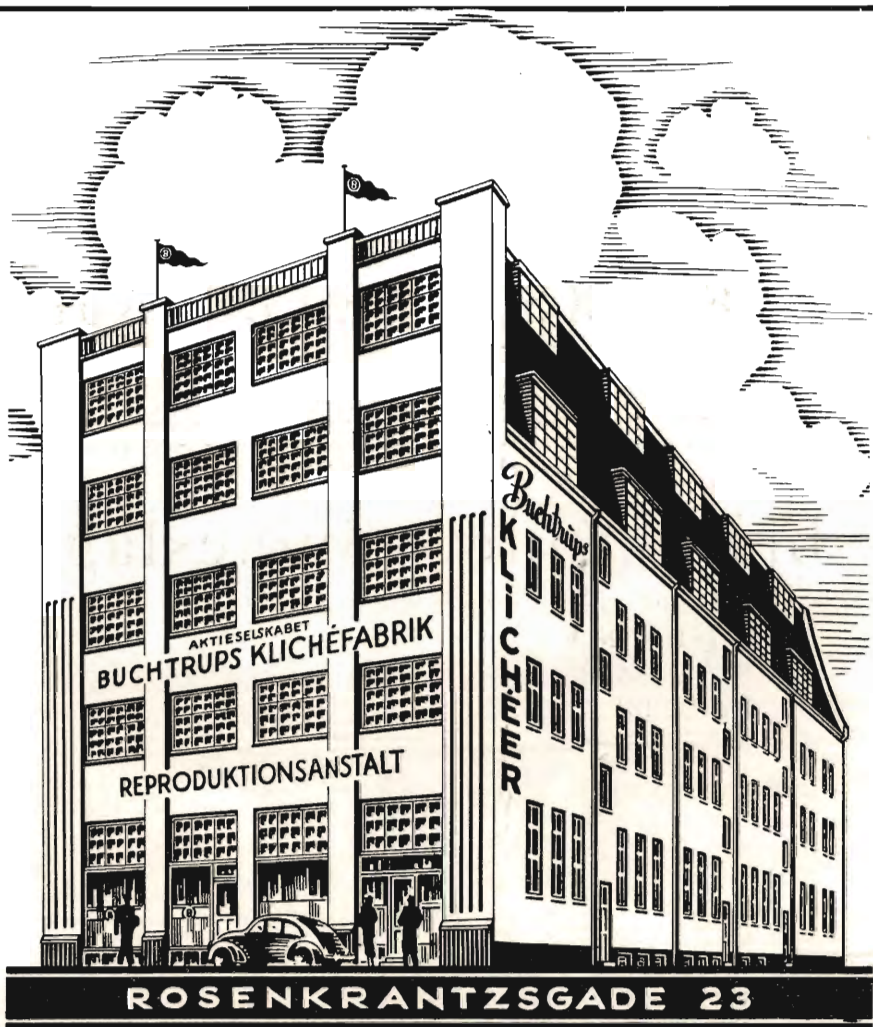
Herning

Laan ydes i Ejendomme i Herning, Struer og Brønderslev, i jydsk Købstæders Forstæder og Villabyer, i de i Købstæder indlemmede Distrikter samt i Grundejendomme paa Landet i Jylland med en Ejendomsskyldværdi af mindst 8000 Kr. —

Cirkulerende Kasseobligationer den 31. December 1940: Kr. **183.371,000**

Reserver: Kr. **9.861,000**





*Vi har Erfaringerne*

fra mere end 30 Aars intenst Arbejde — og vi har tillige de mest moderne tekniske Hjælpemidler til vor Raadighed. — Det er derfor, man virkelig kan stille store Krav til vore Klicheer — og faa disse Krav opfyldt. Vi har bl. a. ogsaa leveret Klicheerne til Det danske Hedeselskabs Jubilæumsskrift

*Buchtrups Klicheefabrik*  
REPRODUKTIONSANSTALT A/S  
AARHUS

## Dansk Plantageforsikringsforening

tegner Forsikring af Genplantningsværdien for Naaletræs-plantager overalt i Danmark. Indskud een Gang for alle 50 Øre pr. ha, dog ikke under 1 Kr. Aarlig Præmie pr ha 15 Øre, dog ikke under 50 Øre. Vedtægter og Indmeldelsesblanketter faas ved Henvendelse til

FORENINGENS KONTOR I VIBORG.

**„KUSTOS“** KREATURFORSIKRINGSFORENING  
STIFTET AF DANSKE LANDMÆND 1881  
FORSIKRER HESTE, KVÆG, FAAR OG SVIN  
KONTOR: HAVNEGADE 4, AARHUS TELEFON NR. 1300

## Handelsbanken i Viborg

Filial af Aktieselskabet  
Kjøbenhavns Handelsbank

◆  
Kontortid: 9—15  
Telefon: 1500  
(5 Linier)

## Viborg Papir-Comp.

Papir & Papirvarer en gros.  
Bogtrykkeri.  
Kontorforyning

Sct. Mathiasgade 31—33.  
Telf. Viborg 802—803.

## Viborg Byes og Omegns Sparekasse

Telf. 1400 (3 Linier)

Sct. Mathiasgade 68  
Kontortid: Kl. 9—15

## A. Philipsen & Co., Viborg.

Maskinanlæg - Automobile.  
Telefon 532—1064.  
Elektriske Anlæg - Vandværks-  
anlæg. Telefon 174—274.

**Rix** er Specialist  
i Kontor-Møbler  
Nørre Allé 92 Aarhus

Brunkul  
Mergel  
Kalk

H. Theut

Viborg  
Tlf. 1560-1559

Beskyt Deres Plantninger med

Elektrohegnet **STØD**

Det førende Hegn.

Firma: Dansk Elektrohegn,  
V. Boulevard 51, København V.  
Telefon Central 15453.

## HELLESENS SENIOR

er en stor, stærk, paalidelig Haandlygte

## HELLESENS SENIOR

giver blændende Lys Aar efter Aar med

## HELLESENS

verdenskendte Tør-  
element

## HELLESENS SENIOR

i Regn og Blæst  
uden at blinke

Absolut farefri i Ga-  
rager, Stalde, Pak-  
huse og i Hjemmet

Uundværlig i Jægerhytten



## SOPHUS BERENDSEN A/S

V. FARIMAGSGADE 41  
KØBENHAVN V

KANNIKEGADE 18  
AARHUS

## ALT ENTREPRENØRMATERIEL

DAMP- OG DIESELOKOMOTIVER  
GRAVEMASKINER - TIPVOGNE - SPOR

LEVERANDØR TIL HEDESELSKABET



# FORENEDE DANSKE MOTOREJERES FORSIKRINGSSELSKAB A/S



tegner

Automobilforsikring  
og alle andre Arter af  
Skadesforsikring

Hovedkontor

Vestre Boulevard 4 — København — Telefon C 5591

Filialkontorer i alle større Byer i Danmark

## Stenstrup og Odense Teglværkers Kontorer

Stenstrup Afdeling      Odense Afdeling  
Telf. Stenstrup 19      Telf. Odense 687

Omfatter følgende Teglværker:

Petersminde Teglværk, Stenstrup	
Stationsteglværket,	do.
Juelsbjerg Teglværk	do.
Kirkeby	do.      do.
Langhøjs	do.      do.
Stenstrup ny	do.      do.
A/S Egebjerg	do.      do.
A/S Tommerup	do.      Tommerup
Bred	do.      Bred
Ejby	do.      Odense
Skalbjerg	do.      Skalbjerg

Fremstiller prima Drænrør fra 1½ til 15"  
samt alle øvrige Teglværksprodukter

## J. Chr. Petersens Papirhandel

„Hvælvingen“  
ved Nikolaj Taarn  
København K.

Hovedforhandler  
af Statens Papir

Tryksager — Protokoller

*Carlo Mortensen*

Bogtrykkeri og Kartonnagefabrik

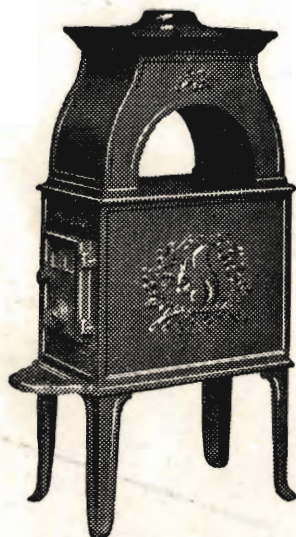
Telefon 355

St. Sct. Mikkelsgade 21 - Viborg



# MORSØ BRÆNDEOVNE

kan leveres i 12 forskellige Størrelser  
og Udførelser

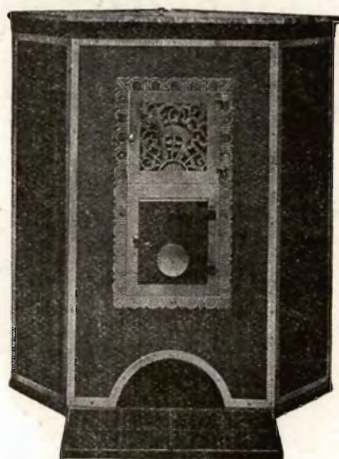


Nyhed:

## MORSØ BRÆNDEKAMINER

specielt indrettet for  
Brændefyring

6 forskellige Størrelser og  
Udførelser



# MORSØ STØBEGODS

A/S N. A. CHRISTENSEN & CO., NYKØBING MORS

Redaktion: Afdelingsleder N. Basse og Direktør, Skovrider C. E. Flensborg, Viborg.  
Carlo Mortensens Bogtrykkeri. Viborg.

